

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij Hrvatski jezik i književnost

Antonija Rukavina

Značenje i uporaba dativa

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Vlasta Rišner

Osijek, 2013. godina

SAŽETAK

Tema je rada značenje i uporaba dativa u hrvatskome jeziku. Rad je podijeljen u dvije veće cjeline: *Dativna značenja* i *Sintaktička uloga dativa*. Prema primjerima crpljenim iz građe cilj je utvrditi koja semantička značenja, ali i ulogu u rečenici, izraz u dativu može imati. U radu je naglasak više na semantičkoj nego na sintaktičkoj ulozi dativa. Primjeri su podijeljeni prema značenjima i dativnim ulogama koje su određene pomoću različitih gramatika i radova. Odvojeno će se promatrati besprijedložni i prijedložni dativ. Opisuju se sljedeća dativna značenja: dativ namjene i usmjerenosti, dativ koristi ili štete, posvojni dativ, etički dativ, dativ zakletve, dativ vršitelj, dativ cilja, dativ smjera. Tim osnovnim dativnim značenjima dodana su još neka. Opisuju se i moguće sintaktičke uloge dativa; besprijedložni dativ kao neizravni objekt, atribut, priložna oznaka mjesta, predikatno ime, veznička riječ i apozicija, a prijedložni dativ kao priložna oznaka mjesta, dopuštanja i kriterija, objekt, atribut, predikatno ime, apozicija i veznička riječ.

KLJUČNE RIJEČI: dativ, dativna značenja, prijedložni dativ, besprijedložni dativ, rečenična uloga dativa

SADRŽAJ

1. UVOD.....	3
2. DATIVNA ZNAČENJA	4
2. 1. Dativ bez prijedloga	5
2. 2. Dativ s prijedlozima	25
3. SINTAKTIČKA ULOGA DATIVA	38
3. 1. Beprijedložni izraz u dativu	38
3. 2. Prijedložni izraz u dativu	45
4. ZAKLJUČAK	49
5. PRILOZI	51
6. LITERATURA	52

1. UVOD

U radu će se prikazati teorijski pregled dativnih značenja u hrvatskom jeziku te njihova zastupljenost u književnom djelu *Plameni inkvizitori* Marije Jurić Zagorke iz prve polovice 20. stoljeća. Osim semantičke uloge dativa, bit će riječi i o njegovoj sintaktičkoj ulozi. Na primjerima iz izabranog teksta vidjet će se moguća odstupanja od suvremenog hrvatskog jezika kada je u pitanju uporaba dativa te će se vidjeti koja se značenja pojavljuju u djelu. Oprimjerit će se i moguće rečenične uloge dativa. Primjere koji ne budu pronađeni kod M. Jurić Zagorke priložit će se iz gramatika ili s interneta pa će ti primjeri biti prikaz današnjeg stanja u jeziku. U radu će biti govora prvenstveno o semantičkoj, ali i o sinktatičkoj ulozi dativa u hrvatskome jeziku.

Rad će započeti pregledom proučavanja dativa kao prijedloznoga i besprijedloznoga padeža. Dat će se prikaz dativa i dativnih značenja u suvremenim hrvatskim gramatikama. Posebno se opisuju prijedložni i besprijedložni dativ te njihova značenja. Provedene su i dvije ankete vezane za dativne prijedloge, čiji će rezultati također biti obznanjeni. Nakon usporedbe dativnih značenja dat će se prikaz mogućih sintaktičkih uloga prijedloznoga i besprijedloznoga dativa s primjerima iz građe ili iz gramatika. Usporedba je temeljena na gramatikama hrvatskoga jezika, a to su *Gramatika hrvatskoga jezika* Stjepka Težaka i Stjepana Babića, *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika* Stjepana Babića, Dalibora Brozovića, Ive Škarića i Stjepka Težaka, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* tadašnjega Instituta za filologiju i folkloristiku, *Hrvatska gramatika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, *Gramatika hrvatskoga jezika* Josipa Silića i Ive Pranjkovića, *Školska gramatika hrvatskoga jezika* Sande Ham te *Praktična hrvatska gramatika* Dragutina Raguža. Upravo se potonja gramatika najviše bavi padežnim značenjima. Sintaktička je usporedba, osim na navedenim gramatikama, temeljena na *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića.

2. DATIVNA ZNAČENJA

Dativ se u suvremenome hrvatskom jeziku često pojavljuje kao besprijedložni padež, ali ostvaruje se i kao prijedložno-padežni izraz. Tako se i opis dativa obično dijeli na dva dijela: besprijedložni dativ i prijedložni dativ, a strani jezikoslovci, primjerice Ismail Palić, u knjizi *Dativ u bosanskom jeziku* obrazlaže da su te dvije kategorije sintaktičko-sematički previše različite da bi se opisivale zajedno (Palić, 2010: 14). I. Palić u svojoj knjizi nudi više pristupa proučavanju padeža, pa time i dativa. Navodi tako R. Jakobsona koji smatra da je značenje svakoga padeža određeno ograničenim brojem distinktivnih semantičkih obilježja. Za dativ tako pretpostavlja obilježja: /+ direktivnost/, /- kvantifikacija/, /+ marginalnost/. Prema Jakobsonovoj podjeli padeža na pune ili središnje i sporedne ili periferne dativ bi pripadao potonjoj skupini. Takvi su padeži konkretniji i gramatički manje značajni, ali su semantički istaknutiji.

U *Hrvatskoj gramatici* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje dativ se opisuje kao zavisni padež. Zavisni su padeži oni kojima se izriče povezanost onoga što znači njihova osnova s drugim riječima u rečenici. Ta je veza kod dativa vanjska, slobodna, a daju se naknadni podaci i slučajne ili popratne okolnosti. Ti su podaci kod dativa dinamični. (1979: 69)

Josip Silić i Ivo Pranjković također ističu da je dativ nesamostalni ili kosi padež. Takvi se padeži u spojeve riječi ili rečenicu ne uvode samostalno, nego ovise o kakvoj drugoj sastavnici spoja riječi ili o članu rečeničnoga ustrojstva. (Silić, Pranjković, 2007: 199)

Različite hrvatske gramatike donose različita dativna značenja. Gramatika Stjepka Težaka i Stjepana Babića kaže kako je dativ padež namjene i cilja, a dalje u tekstu spominju i dativ bliskosti ili etički dativ (2003: 294). Gramatika *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika* još je neodređenija pa od semantičkih obilježja dativa ističe samo jedno, i to smjer kretanja (2007: 305). Gramatika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje kaže da dativ znači usmjerenost, čemu je što namjenjeno, upravljeno ili čemu se teži. U prikazu padeža dativu se pridružuju cilj i namjena (1979: 69). J. Silić i I. Pranjković kažu da je temeljno značenje dativa negranična direktivnost, a to znači odnos između dvaju predmeta koji pretpostavlja približavanje jednoga predmeta drugomu, i to tako da jedan predmet služi kao orijentir drugomu. Iz toga su se onda razvila značenja cilja, davanja, pripadanja, namjene i sl. (2007: 219) Razlikuju ova značenja i funkcije dativa: dativ negranične direktivnosti ili dativ smjera, dativ namjene, dativ koristi ili štete, usklični dativ, posvojni dativ, dativ interesa ili etički dativ, dativ s infinitivom i emfatični dativ. (Silić, Pranjković, 2007: 219-220)

Praktična hrvatska gramatika Dragutina Raguža je najodređenija. Kada govori o značenju i ulozi padeža, D. Raguž također prvo dativ dijeli na prijedložni i besprijedložni.

2. 1. Dativ bez prijedloga

Dativu bez prijedloga D. Raguž pridružuje ove uloge i značenja (Raguž, 1997: 136):

1. namjene, usmjerenosti (uz glagole koji to pokazuju, npr. koji pokazuju davanje, zatim glagoli govorenja)
2. koristi ili štete
3. kao dopuna pridjevima i priložima
4. posvojni dativ
5. etički dativ
6. dativ zakletve
7. dativ s infinitivom (tj. subjektni dativ)
8. dativ cilja

Antica Menac u radu *Upotreba i značenja padeža bez prijedloga u suvremenom ruskom i hrvatskom književnom jeziku* govoreći o besprijedložnom dativu kaže kako je dativ inače siromašniji značenjima nego drugi kosi padeži, ali da zastupljenost tog nevelikog broja značenja ipak ima u općoj slici jezika svoju težinu tako da položaj toga padeža nije ugrožen. (Menac, 1989: 92)

2. 1. 1. Dativ namjene i usmjerenosti dativno je značenje koje većina jezikoslovaca u svojim gramatikama i radovima spominje. Dolazi uz glagole koji označavaju usmjerenost komu ili čemu, a to su glagoli davanja, govorenja te glagoli slična značenja. Dativ namjene označuje predmet (najčešće osobu) kojemu se što namjenjuje. (Silić, Pranjković, 2007: 219) Kad takav dativ ovisi o glagolu, što je najčešći slučaj, onda se njime izriče komu ili čemu je namijenjena, prema komu ili čemu je usmjerena glagolska radnja. (Menac, 1989: 92)

Ovaj je dativ najzastupljeniji u građi i pronašla sam uistinu mnoštvo primjera koje ovdje prilažem, s tim što napominjem da neki primjeri mogu imati dva ili više značenja:

1. „Krvnik – šapću ljudi i ugibaju **mu** se, a on se okrene prema djevojci i vikne (...)“ (Zagorka, *PI*¹, str. 6.)
2. „Javi se u moj dvorac na Griču – reče **joj** mlada banovica – trebam služavku.“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)
3. „**Kome** ćeš vjerovati ako ne **njima**?“ (Zagorka, *PI*, str. 8)
4. „Velim **ti**, neću ostati u blizini djevojke koja je svojim rukavima dodirnula krivovjerca.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
5. „Idem kući, a kada moj brat dođe na tvoje vjenčanje, reci **mu** da me hitno pozvala stara kneginja.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
6. „Nizašto na svijetu ne smijem uskratiti samilost **nesretnici** bez krova i kruha.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
7. „Nemaš li samilosti **prema protjeranom stvorenju**, Dorja?“ (Zagorka, *PI*, str. 9.)
8. „Nikad neću promijeniti odluku da **nesretnici** udijelim milost.“ (Zagorka, *PI*, str. 9.)
9. „Pregledaj kola – zapovijedi vođa **momcima** – nije li lopov štogod sakrio u sijeno.“ (Zagorka, *PI*, str. 9.)
10. „Uzmi novce i život ako si vitez – a to **mi** svjedoči tvoja odora – samo ne diraj čast mača mogega grada.“ (Zagorka, *PI*, str. 10.)
11. „Neka **ti** je i tvoj novac!“ (Zagorka, *PI*, str. 10.)
12. „Sretan **vam** i veseo put – okrene se prema povorci kola na cesti i zategne uzde **svome konju** uz koji je svezan konj zarobljene djevojke.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)
13. „Fric, dajem **vam** čitav svoj miraz – pustite me.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)
14. „Ovu **vam** uvredu, kneginjice, neću oprostiti.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)
15. „A osuđena – kao da želi iskazati zahvalnost – prione hitro i oštro **svom mučnom poslu**.“ (Zagorka, *PI*, str. 6.)
16. „Moj bi **mi** mač uskratio službu za sva vremena i prezreo do groba da vas pustim ovako, bez otkupnine...“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)
17. „Neko je vrijeme šutjela, a onda će, spočitavajući **mu**: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
18. „Mača mi moga, ne bih **vam** te radosti nikada zaboravio.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
19. „Izrecite – žurno će on, a glas **mu** zadršće.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
20. „Šutite i slušajte što hoću da **vam** kažem.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
21. „Gori krijes u počast **vama**.“ (Zagorka, *PI*, str. 13.)

¹ JURIC-ZAGORKA, Marija, 1986., *Plameni inkvizitori*, ITRO August Cesarec, Zagreb

22. „Iza njega stoji Tomo, iskesi se u lice **očajnoj kneginjici** i upućuje: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 14.)
23. „U posjetu sam **svojem drugu** – dopusti **mi** da prespavam pod zlatnim resama ovoga kreveta.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
24. „Prepuštam **vam** da birate, Olivera ili mene – brzo.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
25. „Gospodine, vi ste oprostili **gričkom sedlaru**.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
26. „Bili ste **mi** blago vrijedno sedam kraljevstava.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
27. „Sad **mi** ne značite ništa.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
28. „A ja vas molim: dajte **mi** bodež da se bar mogu riješiti ovih muka.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
29. „Odkud **najpobožnijoj djevici** tolika griješna misao?“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
30. „Neću **vam** pomoći da smrtno zgriješite.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
31. „Za ovo priznanje – on se pokloni – odužit ću **vam** se.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
32. „Ne dolikuje to **vašem rodu** ni **ljepoti**.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
33. „Gospodaru, osvijestila se – najavi **mu** kozak.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
34. „Uzet ćemo sjekire što smo ih oteli **onim trgovcima** i njima iskopati jamu.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
35. „Vaša **mi** se lukavost više sviđa od vaše ljepote.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
36. „Da **vam** prikratim vrijeme, lijepa kneginjice, dok oni sve opreme, recite kako **vam** se sviđa vaše društvo u samostanu?“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
37. „Viteže Tomo, kunem se, nisam **vam** postavio zasjedu, nisam ni znao da idete, nemam nikoga od svojih.“ (Zagorka, *PI*, str. 18.)
38. „Ne dirajte me, reći ću **vam** istinu.“ (Zagorka, *PI*, str. 18.)
39. „Hospitalac Olivero **mi** obeća da će skinuti s mene svaku osudu ako **mu** dovedem neku plemenitu djevicu.“ (Zagorka, *PI*, str. 18.)
40. „Skupo će **mi** platiti svoju pobjedu!“ (Zagorka, *PI*, str. 18.)
41. „Ljudi dragi, ne smatrajte rad nevoljom, to je utjeha **duši**, a **vašem životu** uvjet.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
42. „Eto, popravljam **ljudima** obuću i to **mi** je dosta za život, a kad radim – uvijek pjevam.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
43. „Veseli nas gledati mlado lišće i cvjetove koji će **nam** dati plodove.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
44. „Neka su **vam** duše uvijek mirne, vedre – razlaže **im** on i odgovara na svačije pitanje, utješi svačiju žalost i ljudi se oko njegove kolibice vraćaju mirni, vedri, kao očarani njegovom naukom.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
45. „Ljudi su **mi** već sve ispriповijedali.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)

46. „Putem si **mi** pričala o ribaru kojega si zakopala.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
47. „Reci što **ti** je bio taj mladić?“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
48. „Dopustili ste **mi** da razgovaram s njim.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
49. „Zato što brani tebe i svakoga **komu** se nanosi nepravda.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
50. „Još **mi** nisi rekla o čemu si razgovarala s njime.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
51. „Nije li **ti** možda govorio ono što svi vitezovi govore **svojim djevojkama** – o ljepoti?“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
52. „Govorio je samo kako **mi** ide od ruke strijeljanje lukom – to **me** je on naučio.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
53. „Veli da tako **samotnom stvorenju** ovo može poslužiti u obrani.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
54. „Visoka, snažna vitezova pojava, uspne se na sedlo, a pustinjač **mu** doda Tajanu.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
55. „Tajano, obećaj **mi** da ćeš uvijek biti pod krovom prije zapada sunca.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
56. „Tajano, izgledaš **mi** poput kakve čarobne kraljice uz koju kroči njezin vitez – reče on.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
57. „Skinite **me** sa sedla, hoću da idem pješke.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
58. „Što **ti** je?“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
59. „Djevojka **mu** ne odgovori.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
60. „A svi bi htjeli poželjeti sreću **njegovoj** tako **dobroj i miloj kćeri**.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
61. „Veliki inkvizitor za sve hrvatske zemlje Matijas začudio se **ovom ranom posjetu** i naredio da kneginjicu odmah uvedu.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
62. „Već je bilo kasno i pridružili smo se **putujućim trgovcima**.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
63. „Pred Tomom sam utekla u tvrđavu vitezova hospitalaca u Čičama – govori ona, gledajući **ujaku** čvrsto u oči.“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
64. „O, to će **mi** platiti!“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
65. „Dakle, još i to – još i to, oni **nama...**“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
66. „Bio vaš spor kakav **mu** drago, smiju li vitezovi, ako uistinu služe **Bogu**, kako ste **mi** nekoć govorili, napustiti djevojku koja se k njima uteče?“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
67. „Vi ste me učili da vjerujem **templarima**, da vjerujem **Oliverovim riječima**.“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
68. „Vjerovala sam da Mirena čini **Bogu** mrsko djelo kad se zauzima za Tajanu koja se dotakla krivovjerčeva tijela.“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
69. „On sagleda svu pogibelj koja mu prijeti ako Dorja počne o tome pripovijedati **drugima**.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.)

70. „Oliver me grli i viče: Amo, Fric, - dajem **ti** blago što si **mi** donio ljepoticu.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.)
71. „Ujače, brat me čeka pod utvrdom Laške vasi, rekla sam **mu** da idem k vama, svi su me vidjeli kako sam ušla u samostan.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
72. „Rekoh **mu** da ću odmah doći – odgovori djevojka, čudeći se sama **odlučnosti** kojom je izrekla laž.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
73. „Nisi **mu** govorila o svojim predodžbama?“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
74. „Odgodit ću tvoj put u samostan, ali se prije ne možeš udaljiti iz ove sobe dok ne prisegneš na raspelo da **bratu** nećeš saopćiti što se dogodilo u ovoj sobi.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
75. „Nisam li dužna povjeriti svoju dušu **zamjeniku** pokojnih roditelja?“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
76. „Ovo što si **meni** otkrila, to je ispovijed.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
77. „A njegov pogled odgovori **joj** da **mu** je predana na milost i nemilost.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
78. „Želja da se spasi, da se nađe na suncu, daleko od ovog pogleda, ulije **joj** odlučnost.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
79. „Kunem se na sveti križ da **ni jednom živom biću** neću odati ništa što sam govorila i ugovorila sa svojim dušobrižnikom, da ću zatajiti strašne đavolske prikaze i **bratu i svakoj drugoj živoj osobi**.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
80. „Kaži **Ivanu** da si dobrovoljno odlučila poći u samostan, a ja ću odrediti dan tvojega putovanja.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
81. „Sad ionako vlada **njezinom sudbinom**.“ (Zagorka, *PI*, str. 25.)
82. „Ako sam jednom htio izbjeći **toj ženidbi**, to je bilo samo zato što ban Joakim hoće tu ženidbu da me ima u vlasti.“ (Zagorka, *PI*, str. 26.)
83. „Joakim je izradio kod kralja da sam je dobio, a ti si podlegao **razbludnoj omami** kumanske krvi.“ (Zagorka, *PI*, str. 26.)
84. „Kastelane, predajem **vam** zarobljenog kneza Radoslava.“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
85. „Mladi knez pruži **kastelanu** svoj mač i, pogledavši oca, reče: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
86. „Znajte, nikad vas neću moliti da **mi** ga vratite.“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
87. „Ona će **ti** ga vratiti!“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
88. „Mladić mirno pruži ruke da **mu** ih vežu.“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
89. „Slušaju ljudi, guši ih jeza, jedan **drugome** gleda u oči kao da pita: jesi li ti krivovjerni zlotvor?“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
90. „Da **im** se makne, Tajana izađe pred crkvu.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.)
91. „Čuo sam što se dogodilo, dobra braćo moja, i velim **vam**: nije banovicu odnio zli duh.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.)

92. „S nekoliko riječi razrušio je svu mržnju i strah koji **im** je ulijevala krvnikova kći.“ (Zagorka, *PI*, str. 29.)
93. „Bio je **prema njoj** dobar i nježan, ali tko zna što mu je u duši?“ (Zagorka, *PI*, str. 30.)
94. „Katarino, kad biste **mi** mogli pokazati put da dođem dolje u tamnicu k mladom knezu?“ (Zagorka, *PI*, str. 30.)
95. „Oprostite što vas sablažnjavam, ali kad pitate, moram **vam** odgovoriti.“ (Zagorka, *PI*, str. 31.)
96. „Sad **mi** treba mira.“ (Zagorka, *PI*, str. 31.)
97. „Ne smije nitko vidjeti da si **mi** pokazala put.“ (Zagorka, *PI*, str. 32.)
98. „Tko **vam** je pokazao put ovamo? – zapita gnjevno stari knez.“ (Zagorka, *PI*, str. 32.)
99. „Kneže, skinite ga i dopustite **meni** da ganem srce **vjereniku** svoje prijateljice.“ (Zagorka, *PI*, str. 32.)
100. „Je li moguće da ste pozvali Frica da je vodi **Oliveru**?“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
101. „Kneže, ostavila ga je svijest – baš u času kad **mi** je obećao reći istinu.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
102. „Odredit ću da **mu** donesu vode i jela.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
103. „Poslat ću **mu** sluge da ga osvijeste.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
104. „Henrik se obrati **knezu**: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
105. „Odgovorila bih **vam**, na pitanje kad biste imali pravo da me pitate.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
106. „Moj brat **vam** još nije dao – moj odgovor.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
107. „Gospođice, moja odanost **prema vama** tako je velika kao što je bila **prema mojoj mladoj nesretnoj gospodarici**.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)
108. „Pozajmi **mi** odoru svog sina.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)
109. „Uzajmite **mi** njegovu odoru i ne pitajte zašto.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)
110. „Treba da budete uvijek uza me i da se pokoravate svemu što ću **vam** reći.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)
111. „Vidiš kako **ti** se podruguje: pozvala te na red i nije ti dopustila da tučeš djevojku.“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)
112. „Budala sam bio, a vi ste **mi** se rugali.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
113. „Eh, sad se, eto, rugam ja **vama**.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)

Dativom mogu upravljati neprijelazni glagoli različitih značenja; među njima se ističu glagoli koji izriču suprostavljanje ili drugi odbojan stav, zatim glagoli sa značenjem odobravanja i drugi. A. Menac u svom radu navodi glagole: *dosaditi/dosađivati*, *oponirati*, *proturiječiti*,

protusloviti, zaprijetiti/prijetiti, naškoditi/škoditi, pozavidjeti/zavidjeti, polaskati/laskati, pljeskati, nedostajati, prethoditi, pripasti/pripadati. (Menac, 1989: 92-93)

Primjer navodim s interneta, jer u građi nisam našla: „Uhvati me panika da ću **mu** *dosaditi* i da će naći mlađu.“ (www.tportal.hr)

Dativom mogu upravljati povratni glagoli kojima se izriče osjećaj usmjeren kojoj osobi i predmetu ili izazvan njima: *začuditi se/čuditi se, diviti se, iznenaditi se, obradovati se/radovati se, narugati se/rugati se, nasmijati se/smijati se, nasmiješiti se/smiješiti se, ponadati se/nadati se, razveseliti se/veseliti se, smilovati se.* (Menac, 1989: 93)

U građi nalazim primjere uz glagol *začuditi se/čuditi se* i *rugati se/podrugivati se*:

114. „Veliki inkvizitor za sve hrvatske zemlje Matijas *začudio se* **ovom ranom posjetu** i naredio da kneginjicu odmah uvedu.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)

115. „Rekoh **mu** da ću odmah doći – odgovori djevojka, *čudeći se* sama **odlučnosti** kojom je izrekla laž.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)

116. „Vidiš kako **ti se** *podruguje*: pozvala te na red i nije ti dopustila da tučeš djevojku.“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)

117. „Budala sam bio, a vi ste **mi se** *rugali*.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)

118. „Eh, sad se, eto, *rugam* ja **vama**.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)

Kod prijelaznih glagola koji uz objekt u akuzativu imaju i onaj u dativu izriče se da se glagolska radnja, ostvarena u izravnom objektu, usmjerava prema neizravnom objektu ili je njemu namijenjena. Među prijelaznim glagolima ističu se kao veće grupe glagoli davanja i glagoli priopćavanja. Glagoli davanja: *dati/davati, darovati/darivati, pokloniti/poklanjati, prodati/prodavati, pružiti/pružati, uručiti/uručivati.* (Menac, 1989: 94)

Osim glagola koje A. Menac navodi, u građi nalazim i glagole *udijeliti, dodati, predati*. Najčešći je glagol *dati/davati*. Navodim primjere iz građe:

119. „Nikad neću promijeniti odluku da **nesretnici** *udijelim* milost.“ (Zagorka, *PI*, str. 9.)

120. „Fric, *dajem* **vam** čitav svoj miraz – pustite me.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)

121. „A ja vas molim: *dajte* **mi** bodež da se bar mogu riješiti ovih muka.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)

122. „Veseli nas gledati mlado lišće i cvjetove koji će **nam** *dati* plodove.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)

123. „Visoka, snažna vitezova pojava, uspne se na sedlo, a pustinjač **mu** *doda* Tajanu.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)

124. „Oliver me grli i viče: Amo, Fric, - *dajem ti* blago što si *mi* donio ljepoticu.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.)
125. „A njegov pogled odgovori *joj* da *mu* je *predana* na milost i nemilost.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
126. „Kastelane, *predajem vam* zarobljenog kneza Radoslava.“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
127. „Mladi knez *pruži kastelanu* svoj mač i, pogledavši oca, reče: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
128. „Moj brat *vam* još *nije dao* – moj odgovor.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
129. „Naredite da *mu dadu* okrepu, treba da se osvijesti, da dođe k sebi.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
130. „Zdrobit ću Ivana Okičkoga ako *mi* je ne *da*.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)

Glagoli priopćavanja izriču da se što komu javlja usmenim, pismenim ili drugim putem: *reći/govoriti*, *ispripovijedati/pripovijedati*, *ispričati/pričati*, *javiti/javljati*, *šapnuti/šaptati*, *viknuti/vikati*, *kliknuti/klicati*, *priopćiti/priopćavati*, *napomenuti/napominjati*, *iznijeti/iznositi*, *protumačiti/tumačiti*, *objasniti/objašnjavati*, *pisati*, *preporučiti/preporučivati*. (Menac, 1989: 94)

Osim nekih od tih glagola, u građi se pojavljuju još defektivni glagol *velim*, glagoli *zapovijediti*, *spočitavati*, *kazati*, *najaviti*, *obećati*, *razložiti*, *saopćiti*, *otkriti*, *odati*, *odgovoriti*, *obratiti se*. Prevladavaju ipak primjeri s glagolom *reći*:

131. „Javi se u moj dvorac na Griču – *reče joj* mlada banovica – trebam služavku.“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)
132. „*Velim ti*, neću ostati u blizini djevojke koja je svojim rukavima dodirnula krivovjerca.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
133. „Idem kući, a kada moj brat dođe na tvoje vjenčanje, *reci mu* da me hitno pozvala stara kneginja.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
134. „Pregledaj kola – *zapovijedi* vođa *momcima* – nije li lopov štogod sakrio u sijeno.“ (Zagorka, *PI*, str. 9.)
135. „Neko je vrijeme šutjela, a onda će, *spočitavajući mu*: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
136. „Šutite i slušajte što hoću da *vam kažem*.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
137. „Gospodaru, osvijestila se – *najavi mu* kozak.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
138. „Ne dirajte me, *reći ću vam* istinu.“ (Zagorka, *PI*, str. 18.)
139. „Hospitalac Olivero *mi obeća* da će skinuti s mene svaku osudu ako mu dovedem neku plemenitu djevicu.“ (Zagorka, *PI*, str. 18.)

140. „Neka su vam duše uvijek mirne, vedre – *razlaže im* on i odgovara na svačije pitanje, utješi svačiju žalost i ljudi se oko njegove kolibice vraćaju mirni, vedri, kao očarani njegovom naukom.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
141. „Ljudi *su mi* već sve *ispripovijedali*.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
142. „Putem *si mi* *pričala* o ribaru kojega si zakopala.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
143. „Još *mi nisi rekla* o čemu si razgovarala s njime.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
144. „*Nije li ti* možda *govorio* ono što svi vitezovi *govore svojim djevojkama* – o ljepoti?“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
145. „*Govorio je* samo kako *mi* ide od ruke strijeljanje lukom – to me je on naučio.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
146. „Tajano, *obećaj mi* da ćeš uvijek biti pod krovom prije zapada sunca.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
147. „Djevojka *mu* ne *odgovori*.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
148. „Bio vaš spor kakav mu drago, smiju li vitezovi, ako uistinu služe Bogu, kako *ste mi* nekoć *govorili*, napustiti djevojku koja se k njima uteče?“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
149. „On sagleda svu pogibelj koja mu prijeti ako Dorja počne o tome *pripovijedati drugima*.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.)
150. „Ujače, brat me čeka pod utvrdom Laške vasi, *rekla sam mu* da idem k vama, svi su me vidjeli kako sam ušla u samostan.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
151. „*Rekoh mu* da ću odmah doći – odgovori djevojka, čudeći se sama odlučnosti kojom je izrekla laž.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
152. „*Nisi mu* *govorila* o svojim predodžbama?“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
153. „Odgodit ću tvoj put u samostan, ali se prije ne možeš udaljiti iz ove sobe dok ne prisegneš na raspelo da *bratu nećeš saopćiti* što se dogodilo u ovoj sobi.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
154. „Ovo što si *meni otkrila*, to je ispovijed.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
155. „A njegov pogled *odgovori joj* da mu je predana na milost i nemilost.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
156. „Kunem se na sveti križ da *ni jednom živom biću neću odati* ništa što sam govorila i ugovorila sa svojim dušobrižnikom, da ću zatajiti strašne đavolske prikaze i bratu i svakoj drugoj živoj osobi.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
157. „*Kaži Ivanu* da si dobrovoljno odlučila poći u samostan, a ja ću odrediti dan tvojega putovanja.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
158. „Čuo sam što se dogodilo, dobra braćo moja, i *velim vam*: nije banovicu odnio zli duh.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.)

159. „Oprostite što vas sablažnjavam, ali kad pitate, moram **vam** odgovoriti.“ (Zagorka, *PI*, str. 31.)
160. „Kneže, ostavila ga je svijest – baš u času kad **mi** je obećao reći istinu.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
161. „Henrik *se obrati* **knezu**: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
162. „Odgovorila bih **vam**, na pitanje kad biste imali pravo da me pitate.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
163. „Treba da budete uvijek uza me i da se pokoravate svemu što *ću* **vam** reći.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)

2. 1. 2. Dativ koristi ili štete znači djelatnost, stanje, osjećanje ili raspoloženje povoljno ili nepovoljno za koga i pripada vrlo široko shvaćenom semantičkom području. Prema D. Ragužu, dativ koristi ili štete mogao bi se razdijeliti u manje značenjske skupine. Antica Menac napominje da *dativ koristi i štete (commodi et incommodi)* nalazimo i u prijelaznih i u neprijelaznih i u povratnih glagola. Njima se izriče značenje koristi ili štete koje glagolska radnja nanosi objektu u dativu.

Značenje koristi nalazimo u glagola: *koristiti, poslužiti/služiti, pomoći/pomagati, ugoditi/ugadati, pljeskati, smilovati se, pokloniti/poklanjati, savjetovati*. (Menac, 1989: 94)

Primjeri za dativ koristi:

164. „Nizašto na svijetu ne smijem *uskratiti samilost* **nesretnici** bez krova i kruha.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
165. „Nikad neću promijeniti odluku da **nesretnici** *udijelim* milost.“ (Zagorka, *PI*, str. 9.)
166. „*Pomoći ću* **vam**.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
167. „Kneginjice, **vama** *služi* lukavstvo kao **meni** mač.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
168. „Veli da tako **samotnom stvorenju** ovo može *poslužiti* u obrani.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
169. „Zatim uzme *pomagati* **Dorji** pri odijevanju.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)

Značenje štete nalazimo u glagola: *naškoditi/škoditi, dosaditi/dosađivati, zaprijetiti/prijetiti, narugati se/rugati se, zasmetiti/smetati, oteti/otimati, slagati/lagati*. (Menac, 1989: 94-95)

Primjer za dativ štete:

170. „Vidiš kako **ti** *se podruguje*: pozvala te na red i nije **ti** dopustila da tučeš djevojku.“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)

171. „Budala sam bio, a vi ste **mi** se rugali.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
172. „Eh, sad se, eto, rugam ja **vama**.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
173. „Uzet ćemo sjekire što smo ih *oteli* **onim trgovcima** i njima iskopati jamu.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
174. „On sagleda svu pogibelj koja **mu** *prijeti* ako Dorja počne o tome pripovijedati drugima.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.)
175. „Matijas razabere kakvo **mu** je *zaprijetilo* zlo.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.)

Glagoli iz ove grupe *služiti*, *savjetovati*, *smetati*, *lagati* uz dativnu rekciju imaju i akuzativnu (*služim gospodaru* i *služim gospodara*). Dativna je rekcija u suvremenom jeziku svakako šira, ali i akuzativna ima određeni krug uporabe.

Primjer iz Biblije: „Ne možete *služiti* **Bogu** i **bogatstvu**.“ (Lk 16, 13)

J. Silić i I. Pranjković dativ koristi ili štete smatraju podvrstom dativa namjene, s tim da dativ koristi ili štete označuje onoga kojemu se što čini s ciljem da mu bude na korist ili na štetu. (Silić, Pranjković, 2007: 220) S time se slažem jer smatram da je korist ili šteta najčešće nekomu namijenjena ili na nekoga usmjerena. Zato mi se brojni primjeri dativa namjene i usmjerenosti podudaraju s onima dativa koristi ili štete.

Ostali primjeri dativa koristi ili štete:

176. „Kakvu **mi** nanosiš sramotu!“ (Zagorka, *PI*, str. 6.)
177. „To **ti** ne može biti krivo.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
178. „Nanosiš **mi** toliku žalost i sramotu.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
179. „Otpašite **mu** tubastu nožetinu s njegova pojasa, neka njime naše žene doma sijeku glave **puranima**.“ (Zagorka, *PI*, str. 10.)
180. „Sretan **vam** i veseo put – okrene se prema povorci kola na cesti i zategne uzde svome konju uz koji je svezan konj zarobljene djevojke.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)
181. „On, koji **im** je uvijek pružao lijeka duši i tijelu, a sad **im** vratio mir, čije su riječi čas prije tako bjelodano potvrđene dokazima – zavlada ovaj čas s njima potpuno.“ (Zagorka, *PI*, str. 29.)
182. „Mača mi moga, ne bih **vam** te radosti nikada zaboravio.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
183. „Jao **meni** i **vama**!“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
184. „Gori krijes u počast **vama**.“ (Zagorka, *PI*, str. 13.)
185. „Ove riječi zaustave Dorju i opet **joj** bude pred očima magla, ali novi glas privede je k svijesti.“ (Zagorka, *PI*, str. 14.)

186. „Nema **ti** više bijega od mene, golubice.“ (Zagorka, *PI*, str. 14.)
187. „Dat ću Fricu čitavo blago, što **mi** je tebe donio u naručaj.“ (Zagorka, *PI*, str. 14.)
188. „**Djevojci** se smrači od njegovih riječi.“ (Zagorka, *PI*, str. 14.)
189. „Iza njega stoji Tomo, iskesi se u lice **očajnoj kneginjici** i upućuje: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 14.)
190. „Nikada se Tomo nije umiljavao **jednoj ženi** kao što je to činio danas.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
191. „Tko je Tomu jednom prevario, taj **mu** plaća lihvarske kamate.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
192. „Znam koji **vam** se više gadi.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
193. „Gospodine, vi ste oprostili **gričkom sedlaru**.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
194. „Sad **mi** ne značite ništa.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
195. „A ja vas molim: dajte **mi** bodež da se bar mogu riješiti ovih muka.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
196. „Neću **vam** pomoći da smrtno zgriješite.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
197. „Za ovo priznanje – on se pokloni – odužit ću **vam** se.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
198. „Samo **lukavosti svojoj** pripišite nesreću koja će vas sada stići.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
199. „Smjestite kneginjicu u njezina kola, tako i služavke, vratite **slugama** konje pa onda idemo.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
200. „Hospitalac Olivero **mi** obeća da će skinuti s mene svaku osudu ako **mu** dovedem neku plemenitu djevicu.“ (Zagorka, *PI*, str. 18.)
201. „Ljudi dragi, ne smatrajte rad nevoljom, to je utjeha **duši**, a vašem životu **uvjet**.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
202. „Eto, popravljam **ljudima** obuću i to mi je dosta za život, a kad radim – uvijek pjevam.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
203. „Veseli nas gledati mlado lišće i cvjetove koji će **nam** dati plodove.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
204. „Neka su **vam** duše uvijek mirne, vedre – razlaže **im** on i odgovara na svačije pitanje, utješi svačiju žalost i ljudi se oko njegove kolibice vraćaju mirni, vedri, kao očarani njegovom naukom.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
205. „Zato što brani tebe svakoga **komu** se nanosi nepravda.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
206. „Govorio je samo kako **mi** ide od ruke strijeljanje lukom – to **me** je on naučio.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
207. „A svi bi htjeli poželjeti sreću **njegovoj** tako **dobroj** i **miloj kćeri**.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
208. „O, to će **mi** platiti!“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
209. „**Meni** treba uzeti ugled, mene treba pred čitavim narodom osramotiti da mi slome moć, a oruđe u toj uroti – jesi ti.“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)

210. „Ti si moja nećakinja, **tebi** hoće davao da otme vjeru da bi mene osramotio.“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
211. „Prijeteci njegov pogled presiječe **Dorji** riječ.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
212. „Radoslave, jao **tebi!**“ (Zagorka, *PI*, str. 26.)
213. „Ona će **ti** ga vratiti!“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
214. „Ljudi se hvataju njegovih riječi, nose **im** umirenje – da nije zloduh nego čovjek.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.)
215. „Ja sam samo siromašna gospodarica, ne mogu **vam** nikako pomoći.“ (Zagorka, *PI*, str. 30.)
216. „Ako **vam** to pođe za rukom – dobro.“ (Zagorka, *PI*, str. 32.)
217. „Ako **mi** odrežu obje ruke i noge, izbodu oba oka, izrežu jezik, ne mogu dati odgovora – **nikome** na svijetu.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
218. „Naredite da **mu** dadu okrepu, treba da se osvijesti, da dođe k sebi.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
219. „Sutra, jamčim **vam**, saznat ćete sve.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
220. „Kneginjice, vjerujem **vam** i činim što želite, ali čujte moju posljednju: ako sutra, kad sunce bude nad crkvom svetog Marka, ne iskaže ono što želimo, ni časka više neću čekati.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
221. „Odredit ću da **mu** donesu vode i jela.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
222. „Poslat ću **mu** sluge da ga osvijeste.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
223. „Henrik skoči i zakrči **joj** put.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
224. „Zdrobit ću Ivana Okičkoga ako **mi** je ne da.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)
225. „Bio je vjeran prijatelj moga brata, a **meni** pobratim.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)
226. „Ruho koje pripada **Ninoslavu** neće Dorja nikada oskvrnuti lošim djelima.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)
227. „Zatim uzme pomagati **Dorji** pri odijevanju.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)
228. „Treba da budete uvijek uza me i da se pokoravate **svemu** što ću **vam** reći.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)

J. Silić i I. Pranjković spominju i *usklični dativ* koji dolazi uz usklične riječi (Silić, Pranjković, 2007: 220), dok D. Raguž takve primjere navodi pod dativom koristi ili štete ne izdvajajući ih posebno.

Primjera iz građe je malo:

229. „Radoslave, jao **tebi!**“ (Zagorka, *PI*, str. 26.)
230. „Jao **meni** i **vama!**“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)

2. 1. 3. Sljedeće značenje D. Raguž ne navodi, a mogli bismo ga nazvati *dativom sličnosti*. Naime, „mjesto objektu u dativu otvaraju i neki glagoli koji izriču sličnost.“ (Katičić, 2002: 116) To su glagoli: *ličiti, sličiti, naličiti, nalikovati*. To potvrđuje i *Hrvatska gramatika*. Kod D. Raguža se nalazi samo pridjev *sličan* (*Sličan je ocu.*) kao dio imenskog predikata te takav dativ naziva *dopunama pridjevima i prilozima*. I gramatika S. Težaka i S. Babića takve primjere smatra *dopuni pridjevima*.

U gradi sam pronašla tek jedan primjer:

231. „Svjetlo joj obasja lice *nalik kipu* od bjelokosti.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)

2. 1. 4. *Dativ uz predikatni infinitiv* D. Raguž naziva *subjektni dativ* što nije najispravniji naziv jer dativ nikada nije subjekt u rečenici. Bolje je reći *dativ vršitelj* jer je vršitelj semantička uloga. Besprijedložni dativ može biti i objekt uz predikatni infinitiv u značenju vršitelja. „Kad je predikat infinitiv sa sponom, uza nj može stajati objekt u dativu koji označuje vršitelja radnje.“ (Barić i dr., 1997: 440) Takav se dativ rijetko upotrebljava u suvremenom jeziku. Raguž navodi primjere: „Da **ti** je bilo vidjeti!“, „**Bogu** je plakati!“ i dr. U razgovornom jeziku čuju se primjeri kao: „Što **nam** je činiti?“ ili „Učiti **nam** je.“ Takav dativ izriče radnju koja se mora ili treba izvršiti (potonja dva primjera možemo preoblikovati u „Što moramo/trebamo činiti?“ i „Mi moramo/trebamo učiti.“). Postoji i *dativ vršitelj* koji izriče želju. Takav je dativ primjerice: „Jede **mi** se čokolada.“ ili „Gleda **mi** se film.“, što bi značilo „Ja bih jela čokoladu.“, odnosno „Ja bih gledala film.“ U svakodnevnom govoru često čujemo (ili izgovorimo) rečenicu: „Da **mi** je nešto slatko!“

J. Silić i I. Pranjković upozoravaju da je *dativ s infinitivom* izraz čest u starijem jeziku dok je u suvremenom rijedak. Često je i frazeologiziran (npr. „Valja **nam** krenuti.“). Takav dativ često dolazi u rečenicama koje izražavaju kakvu mogućnost, potrebu ili nužnost (npr. „Što **nam** je činiti?“). (Silić, Pranjković, 2007: 220)

U gradi sam pronašla tek jedan primjer:

232. „**Vama** bi trebalo *živjeti* do sudnjeg dana da steknete plemenitost koja je potrebna mužu zbog kojega bih uplela svoje kose!“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)

Ima nekoliko vrsta neosobnih bezličnih rečenica u kojima se pojavljuje dativ u značenju *logičkog subjekta*² ili nositelja nekog stanja, koji je nazvan *dativom vršiteljem*:

- 1.) Predikat rečenice je glagol (najčešće povratni) koji označuje fizičko ili psihičko stanje, npr. „*Smučilo **mu** se.*“ U hrvatskom se jeziku neki od takvih glagola mogu upotrebljavati kao bezlični, npr. „*Zgadilo **mu** se govoriti o tome.*“ i kao lični, npr. „*Zgadio **mu** se taj razgovor.*“

Primjer iz građe:

233. „Sve **mi** se *muti*, sve **mi** se *smućuje*, sve je – laž – laž! – i pogleda na otvorena vrata u blagavaonicu.“ (Zagorka, *PI*, str. 30.)

- 2.) Osobi označenoj dativom pričinja se nešto prema značenju glagola, npr. „*Čini **mi** se.*“ I ovdje se neki glagoli mogu ponašati kao bezlični i kao lični, npr. „*Često **mu** se priviđalo da pred njim stoji majka.*“ i „*Često **mu** se priviđala majka.*“

Primjer iz građe:

234. „Iako sve vidi, ipak **joj** se *čini* da sniva đavolski san.“ (Zagorka, *PI*, str. 14.)

- 3.) Kao predikat bezlične rečenice upotrebljavaju se nepovratni glagoli raznih značenja. To može biti i složeni predikat, koji se sastoji od bezličnog glagola i infinitiva (ili *da* + prezent) npr. „*Uspjelo **mi** je to obaviti.*“
- 4.) Predikat bezlične rečenice je povratni (bezlični) oblik nepovratnog glagola, npr. „***Meni** se čita.*“ Ovakvim se rečenicama izriče sklonost nekoj radnji ili stanju, želja za njima.
- 5.) Jedan od zastupljenih oblika bezličnih rečenica jest onaj u kojem se pojavljuje predikativni prilog uz glagol *biti* ili *postati*, npr. „***Ivanu** je teško.*“ Umjesto predikativnih priloga upotrebljavaju se s istim značenjem i neke imenice, npr. „***Muka** **mi** je.*“
- 6.) Pojedinačni i u priličnoj mjeri frazeologizirani, ali dosta frekventni, jesu slučajevi uporabe glagola *biti* uz dativ. Jedan je slučaj varijanta izraza *biti komu što*, npr. „***Što** **mu** je?*“ Drugi je slučaj sveza *do* + genitiv, npr. „***Nije** **mi** do zabave.*“

² Logički je subjekt u gramatičkoj tradiciji oznaka vršitelja glagolske radnje, odnosno priložna oznaka vršitelja radnje.

- 7.) Sveze infinitiva s dativom, povezane ponekad glagolom biti, slabo su sačuvane i u manjoj ili većoj mjeri obilježene kao arhaične, npr. „Da **mi** je to *vidjeti*!“ (Menac, 1989: 96-99)

2. 1. 5. Posvojni dativ jedan je od sredstava za izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku. L. Hudeček i L. Vukojević u radu *Funkcionalnostilska raslojenost sredstava za izricanje posvojnosti u hrvatskome standardnom jeziku i njihov normativni status* (2009) za posvojni dativ kažu da je mnogo rjeđe potvrđen od posvojnoga genitiva, posvojnih zamjenica i pridjeva te ističu njegovu empatijsku prirodu. Njegova je uporaba određena kolokacijski, ali i funkcionalnim stilom. Ne pojavljuje se jednako često u svim funkcionalnim stilovima, što je opet uvjetovano njegovom kolokacijskom ograničenošću. Pojavljuje se u književnoumjetničkome, razgovornome i publicističkome stilu. Sintaktički je posvojni dativ „slobodni dativ“ što znači da njegovo uklanjanje ne krnji gramatičnost rečenice. Taj slobodni dativ nosi i određeni semantički doprinos, iako je taj semantički učinak teško odrediti jer je slobodnom dativu pridruženo mnogo semantičkih oznaka. Smatraju da je opravdano objedinjavanje svih vrsta slobodnog dativa pod nazivom „**empatijski dativ**“. Empatijski se učinak ogleda u govornikovoј identifikaciji s posjedovateljem u većoj mjeri nego u ostalim sredstvima za izricanje posvojnosti. To posvojni dativ semantički i pragmatički razlučuje od ostalih sredstava za izricanje posvojnosti, a približuje ostalim skupinama posvojnog dativa. (Hudeček, Vukojević, 2009: 325-326)

Dakle, posvojni dativ izriče posvojnost (čije je što) i zamjenjiv je posvojnomoј zamjenicom ili posvojnomoј pridjevom. Često se izriče enklitičkim oblikom zamjenice, a značenje mu je vrlo blisko značenju posvojnih zamjenica.

Posvojnimoј se dativom naziva onaj dativ koji označava pripadanje nekoј osobi ili nekoј povezanost s njom. Tako *Petar i sin mu* znači isto što i *Petar i njegov sin*, gdje značenje može odražavati razne nijanse posvojnosti i odnose povezanosti. Takav se dativ nalazi ponekad na granici s nekim drugim značenjima. Tako rečenica *Dolazi mu sin* može značiti 'sin dolazi njemu', s objektnim ili adverbnoј značenjem, ili 'njegov sin dolazi', s posvojnomoј atributnoј značenjem. Samostalna uporaba izvan rečenice tipa *sin joj*, *žena mu* u suvremenom je jeziku uglavnom ograničena na oznaku likova u kazališnim komadima te znači rodbinske odnose, dok je u drugim situacijama stilski obilježena. Kad se takve sveze ne upotrebljavaju samostalno, nego uklopljene u strukturu rečenice, imaju češću uporabu i širi izbor imenica. No tada i dolazi do mogućnosti miješanja posvojnog i drugih dativnoј značenja. (Menac, 1989: 100-101)

Primjeri iz građe:

235. „Neka **mi** ne dolazi pod krov jer ću ga nad njom zapaliti.“ (Zagorka, *PI*, str. 6.) (*moj krov*)
236. „Onda **joj** se približi vjerenik, mladić lijepa lica i povede je k ostalim jahačima.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.) (*njezin vjerenik*)
237. „Gospodine milostivi, ako u mene nađeš zlata, uzmi **mi** glavu!“ (Zagorka, *PI*, str. 10.) (*moju glavu*)
238. „Privežite **joj** konja uz mojega.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.) (*njezinoga konja*)
239. „Neka ova cincarska gamad ide dalje – olakšali smo **im** breme.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.) (*njihovo breme*)
240. „Ovu **vam** uvredu, kneginjice, neću oprostiti.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.) (*vašu uvredu*)
241. „Gori krijes u počast **vama**.“ (Zagorka, *PI*, str. 13.) (*vašu počast*)
242. „Evo je, tu je, pala **mi** je u naručaj ravno s neba.“ (Zagorka, *PI*, str. 14.) (*moj naručaj*)
243. „Ove riječi zaustave Dorju i opet **joj** bude pred očima magla, ali novi glas privede je k svijesti.“ (Zagorka, *PI*, str. 14.) (*njezinim očima*)
244. „Priskoče dva momka, pograbe je, jedan oko struka, a drugi **joj** ruke svine unatrag, dok Olivero bijesno viče: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 14.) (*njezine ruke*)
245. Sluge otkopčaju svoje pojase, svežu **joj** ruke i noge pa je ponesu ispred krijesa u kuću. (Zagorka, *PI*, str. 15.) (*njezine ruke i noge*)
246. „Kneginjice, strah **vam** je iskvario ukus.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.) (*vaš ukus*)
247. „Skinuli su **joj** remenje i neko se vrijeme o nečemu sporazumijevali.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.) (*njezino remenje*)
248. „Da **vam** prikratim vrijeme, lijepa kneginjice, dok oni sve opreme, recite kako vam se sviđa vaše društvo u samostanu?“ (Zagorka, *PI*, str. 17.) (*vaše vrijeme*)
249. „Tanke usne su **mu** nasmijane, a svijetloplave oči, okružene crnim kolobarima, jedini su vidljivi žig stradanja.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.) (*njegove usne*)
250. „Eto, popravljam ljudima obuću i to **mi** je dosta za život, a kad radim – uvijek pjevam.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.) (*moj život*)
251. „Neka su **vam** duše uvijek mirne, vedre – razlaže im on i odgovara na svačije pitanje, utješi svačiju žalost i ljudi se oko njegove kolibice vraćaju mirni, vedri, kao očarani njegovom naukom.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.) (*vaše duše*)
252. „Mlada banovica te je pozvala da **joj** budeš služavka.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.) (*njezina služavka*)
253. „Svjetlo **joj** obasja lice nalik kipu od bjelokosti.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.) (*njezino lice*)

254. „Pred Tomom sam utekla u tvrđavu vitezova hospitalaca u Čičama – govori ona, gledajući **ujaku** čvrsto u oči.“ (Zagorka, *PI*, str. 22.) (*ujakove oči*)
255. „On **mi** je umjesto pokojnih roditelja – reče ona.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.) (*mojih pokojnih roditelja*)
256. „Njegovo pitanje zaustavi **joj** kucanje srca.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.) (*njezinoga srca*)
257. „Baš **mu** pjeva srce.“ (Zagorka, *PI*, str. 25.) (*njegovo srce*)
258. „Sve **mu** oči iskaču od radosti.“ (Zagorka, *PI*, str. 25.) (*njegove oči*)
259. „Lice **joj** je ljiljan, a oči potočnice – šapću ljudi.“ (Zagorka, *PI*, str. 25.) (*njezino lice*)
260. „Nigdje **joj** nema traga.“ (Zagorka, *PI*, str. 26.) (*njezinoga traga*)
261. „Pitajte izroda koji **mi** je do ovoga časa bio sin.“ (Zagorka, *PI*, str. 27.) (*moj sin*)
262. „U očima **mu** sijevne zluradost.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.) (*njegovim očima*)
263. „Srca su **vam** puna strepnje.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.) (*vaša srca*)
264. „Svi nagnuše k njemu, privučeni nesvjesnom i djetinjom željom da se sklonu pred nečim nevidljivim, neznanim i strašnim što je razbudilo njihovu maštu i zastrašilo **im** srce.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.) (*njihovo srce*)
265. „Ljudi su odahnuli, osjećaj oslobođenja od nečeg strahovitog umiri **im** srca.“ (Zagorka, *PI*, str. 29.) (*njihova srca*)
266. „Joakim bi me istjerao kad vas ne bih poštenu njegovala, a njegova **mi** je služba jedino utočište otkako sam izgubila sina.“ (Zagorka, *PI*, str. 29.) (*moje utočište*)
267. „Oči su **joj** tako pametne – šapne Dorja Katarini – a ipak velite da je neuka.“ (Zagorka, *PI*, str. 31.) (*njezine oči*)
268. „Hoću da mislim, puna **mi** je glava, dopustite da odem.“ (Zagorka, *PI*, str. 31.) (*moja glava*)
269. „Tijelo **mu** se ziblje amo-tamo i zadire u šiljke ispruženih mačeva što su ih dva plavokosa muškarca pritisli o njegove gole prsi i leđa.“ (Zagorka, *PI*, str. 32.) (*njegovo tijelo*)
270. „Henriče Gisingov,- vikne knez – izreži **mu** jezik.“ (Zagorka, *PI*, str. 32.) (*njegov jezik*)
271. „Gospodine kneže, gdje **vam** je očinsko srce? – vikne Dorja u ude u tamnicu.“ (Zagorka, *PI*, str. 32.) (*vaše očinsko srce*)
272. „Ako **mi** odrežu obje ruke i noge, izbodu oba oka, izrežu jezik, ne mogu dati odgovora – nikome na svijetu.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.) (*moje ruke i noge*)
273. „Izrezat ću **mu** jezik, na to prisežem.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.) (*njegov jezik*)
274. „Zavinuti **im** nosevi i debele usne odavaju nešto drsko i grubo.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.) (*njihovi nosevi i usne*)

275. „Bili ste **mi** blago vrijedno sedam kraljevstava.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.) (*moje blago*)
276. „Meni treba uzeti ugled, mene treba pred čitavim narodom osramotiti da **mi** slome moć, a oruđe u toj uroti – jesi ti.“ (Zagorka, *PI*, str. 22.) (*moju moć*)
277. „Ona **vam** je zamračila um i smutila misli.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.) (*vaš um*)
278. „Bio je vjeran prijatelj moga brata, a **meni** pobratim.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.) (*moj pobratim*)
279. „Henrik skoči i zakrči **joj** put.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.) (*njezin put*)

2. 1. 6. Etički dativ koji S. Težak i S. Babić nazivaju i ***dativom bliskosti***, a J. Silić i I. Pranjković ***dativom interesa*** ne izriče nikakvo leksičko značenje, nego se iskazu dodaje nijansa srdačnosti i bliskosti među sugovornicima. Po J. Siliću i I. Pranjkoviću etički dativ pretpostavlja da je onomu što se označuje dativom u interesu, stvarnome ili tobožnjemu, da se dogodi (ili ne dogodi) ono o čemu se pripoćuje. (Silić, Pranjković, 2007: 220) Njegova je uporaba vezana za direktno obraćanje i pripada razgovornom stilu, dok se u književnim djelima upotrebljava u dijalozima. U dativu obično stoje oblici osobnih zamjenica u prvoj i drugoj osobi jer se srdačnost i bliskost i ističu u ime govornika i upućuju se sugovorniku. Iznimno umjesto zamjenice u dativu može stajati imenica koja se odnosi na govornika, primjerice kada govornik govori djeci o sebi u trećem licu. (Menac, 1989: 101)

U građi nema mnogo primjera:

280. „Momci, da **mi** niste pustili s oka njezine sluge i sluškinje.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)
281. „Sretan **vam** i veseo put – okrene se prema povorci kola na cesti i zategne uzde svome konju uz koji je svezan konj zarobljene djevojke.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)
282. „Vesela **vam** noć, veliki meštre Olivero.“ (Zagorka, *PI*, str. 14.)

2. 1. 7. Dativ zakletve i preklinjanja (emfatični dativ). U dativu se obično nalazi osobna zamjenica prvoga ili drugoga lica, tako da prvo lice ukazuje na onoga koji se zaklinje, a drugo lice ukazuje na onoga koga prvi preklinje. Rjeđe je to zamjenica trećeg lica, i to isključivo uz značenje preklinjanja. (Menac, 1989: 101) Dolazi ponajprije u zakletvama (prisegama). Takav je dativ sličan posvojenomu. Njegova je uporaba najčešća u razgovornom stilu.

U sva tri primjera značenja zakletve govornik se zaklinje na svoj mač:

283. „Mača **mi**, opasno je susresti se s takvom ljepotom.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)
284. „Mača **mi** moga, ne bih vam te radosti nikada zaboravio.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
285. „Tako **mi** mojega mača.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)

U oba primjera preklinjanja govornik preklinje sugovornika njegovom majkom:

286. „Tako **ti** matere, reci gdje je djevojka.“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
287. „Govorite, tako **vam** pokojne majke!“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)

2. 1. 8. Raguževa i Silićeva i Pranjkovićeva gramatika među dativna značenja i uloge ubrajaju i vrstu dativa koju ne imenuju posebno, a riječ je o dativu kao *dopuni pridjevima i priložima*. J. Silić i I. Pranjković kažu je takav dativ sličan dativu namjene, s čime se slažem. Dolazi uz pridjeve ili priloge i označuje predmet na koji se odnosi (kojemu je usmjereno, namijenjeno) svojstvo izraženo pridjevom ili prilogom.

Primjeri:

288. „Ubijamo samo na megdanu i to **sebi** ravne.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)
289. „Ne rekoh li da bi **mi** bilo *draže*, mnogo draže, kad biste pristali dobrovoljno.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
290. „Nisam **vam** *mrzak*, mirisna ljubice? – šapne on.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
291. „On i pustinjač Dragoša bili su **mi** *dobri*.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
292. „Ne gledajte mjesec, knjeginjice, ja sam **vam** *bliže*.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
293. „Robili ste na moje oči, zao vas glas prati; svejedno, lagala bih kad bih rekla da ste **mi** *mrski*...“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
294. „Dakle, priznajete da sam **vam** ipak *manje ogavan* od njega?“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
295. „Tko **vam** je *draži*?“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
296. „Obojica ste **mi** *podjednako odvratni*, prokletnici.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
297. „Braćo moja, – reče Dragoša – budite **joj** *dobri*.“ (Zagorka, *PI*, str. 29.)
298. „Glasnik iz Kamen-grada donio je biskupovu poruku od Joakima da vjerenike vjenča u svojoj kući jer se vjerenik sprema da pred oltarom, *na očigled svemu svijetu*, izreče kako njegovu kćer neće za ženu.“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)

Postoji određeni broj pridjeva koji traže dativ. To su pridjevi grupirani oko nekoliko značenja:

1) simpatičnosti/nesimpatičnosti: drag, mio, mrzak, simpatičan, antipatičan, ugodan, neugodan, odvratn, npr.

299. „Nisam **vam** *mrzak*, mirisna ljubice? – šapne on.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)

2) jednakosti/nejednakosti: ravan, jednak, dosratao, sličan, npr.

300. „Ubijamo samo na megdanu i to **sebi** *ravne*.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)

3) pokornosti/nepokornosti: poslušan, neposlušan, pokoran, nepokoran, vjbran, nevjbran

4) blizak, dalek, pristupačan, nepristupačan, poznat, nepoznat

5) sklon, vješt, nevješt (Menac, 1989: 102)

U *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* (Katičić, 2002: 115-120) i *Hrvatskoj gramatici* (1997: 438-440) nalazi se popis glagola koji otvaraju mjesto objektu u dativu, odnosno traže dativ, a raspoređeni su u manje značenjske skupine.

2. 2. Dativ s prijedlozima

Dativ se kao slobodni padež svojim općim značenjem isticao nad ostalim padežima hrvatskoga standardnog jezika, a ukoliko je prihvaćao prijedlog uz sebe, taj je prijedlog morao odražavati neku od njegovih semantičkih potkategorija, a najčešće je bila riječ o kategoriji direktivnosti. No, budući da su ti prijedlozi ponavljali osnovno značenje dativa, oni su postajali zališni (posebno prijedlozi *k* i *prema*) te je dativ gotovo dostigao stupanj slobodnog padeža.

Kada govorimo o dativu s prijedlozima potrebno je najprije te prijedloge izdvojiti te nešto o njima reći. Dativ se slaže s malim brojem prijedloga, tek nekoliko njih. Razlog tomu možemo potražiti u činjenici koju iznosi Ismail Palić u knjizi *Dativ u bosanskome jeziku* kada kaže da dativ nikada nije težio pretjeranom slaganju s prijedlozima, već se od početka istaknuo kao besprijedložni padež, što je slučaj i danas. (Palić, 2010: 295) I J. Silić i I. Pranjković se slažu te kažu da je dativ padež koji u hrvatskome standardnom jeziku teži tomu da se oslobodi prijedloga, da postane antiprepozicional. (Silić, Pranjković, 2007: 221)

Pri nabrojanju dativnih prijedloga postoje raznovrsne podjele budući da se jezikoslovci ne mogu složiti i ujednačiti izbor. Ipak, među dativnim prijedlozima najizrazitiji je i jedini nedvojben prijedlog *k*. Taj se prijedlog javlja samo uz izraz u dativu. U tom su složne sve

gramatike te *Jezični savjetnik*. On se može pojaviti i u obliku s naveskom (*ka*). „Prijedlog *k* proširit će se samo ako se nađe ispred riječi koja počinje s *k* ili *g*...“ (Ham, 2002: 99) Isto potvrđuje i Vlasta Rišner (Rišner, 2006: 109), dok se u *Jezičnom savjetniku* navodi da prijedlog *k* navezak dobiva i ako se nađe ispred riječi koja počinje s *h*. Problem vezan uz prijedlog *k* njegova je sve rjeđa uporaba, bilo da se ispušta, bilo da se zamjenjuje kojim drugim prijedložnim izrazom. Jedan je od takvih prijedložnih izraza *prema* + dativ koji može zamijeniti prijedložni izraz *k* + dativ samo ako *k* + dativ izriče smjer kretanja, ali ne i ako izriče kretanje sa sigurnošću stizanja na cilj. (Rišner, 2006: 109) O tome će biti riječi nešto kasnije.

U Raguževoj gramatici značenja prijedložnoga dativa nisu opisana na isti način kao značenja besprijedložnoga dativa. D. Raguž opisuje značenje prijedloga koji dolaze uz dativ. Tako za prijedlog *k* kaže da „označava smjer i kretanje do cilja“ (Raguž, 1997: 138), a navodi i da se „on može uvijek izostaviti bez posljedica za razumijevanje teksta ili za prihvatljivost konstrukcije.“ (Raguž, 1997: 138)

Ostali su prijedlozi sve nesigurniji kao dativni pa se tako *nasuprot*, *nadomak*, *unatoč*, *usprkos* i *protiv* sve više približavaju genitivu, iako norma preporučuje njihovu uporabu s dativom.

S tim u vezi provedena je anketa među studenticama hrvatskoga jezika (tada prva godina diplomskoga studija) i još jedna među slučajnim ispitanicima. Prikupljeno je 27 anketnih listića u prvoj anketi i 25 listića u drugoj anketi. Dobiveni su različiti odgovori.

U anketi među studenticama za prijedlog *nasuprot* s dativom bi se opredijelilo 25 studentica, a s genitivom samo dvije. Za *nadomak* s dativom bi se opredijelile 24 studentice, a s genitivom tek 3. Za *usprkos* sve su se studentice složile da je dativni prijedlog. Iako bi sve studentice upotrijebile *unatoč* s dativom, jedna ipak misli da bi trebao ići s genitivom. Analizirani su još i dvojbeni prijedlozi *blizu*, *nadohvat* i *usuprot*. Za *blizu* Raguž kaže da je zastario uz dativ i da danas ide uz genitiv. Zanimljivi su rezultati ankete. Naime, 15 bi studentica upotrijebilo taj prijedlog s genitivom, od kojih jedna smatra da bi ipak trebao ići s dativom. Ostalih 12 kaže da bi *blizu* upotrijebilo s dativom, od kojih također jedna smatra da bi ga trebalo upotrijebiti s genitivom. Većina, 19 studentica, bi upotrijebila *nadohvat* s genitivom, a od njih dvije smatraju da bi ga trebalo upotrijebiti s dativom. Od osam studentica koje bi *nadohvat* upotrijebile s dativom, jedna ipak smatra da je pravilna uporaba s genitivom. Prijedlog *usuprot* s dativom bi

upotrijebile 24 studentice, ali jedna od njih ipak smatra da treba ići s genitivom. Od preostale tri koje bi ga upotrijebile s genitivom, jedna to smatra pogrešnim.

Tablica 1. Tablični prikaz rezultata ankete provedene među studenticama

	dativ	genitiv
nasuprot	25	2
nadomak	24	3
usprkos	27	-
unatoč	27	-
blizu	12	15
nadohvat	8	19
usuprot	24	3

Nešto su drukčiji rezultati druge ankete koja je provedena među ispitanicima koji ne studiraju hrvatski jezik. Od 25 ispitanika, svi bi prijedlog *nasuprot* upotrijebili s dativom. 19 bi ispitanika prijedlog *nadomak* upotrijebili s dativom, a njih 6 s genitivom. Kao i u prvoj anketi, prijedlog bi *usprkos* svi ispitanici upotrijebili s dativom. Isto je i s prijedlogom *unatoč*. Zanimljiv je prijedlog *blizu* koji gramatike ne spominju uz dativ, a koji bi ipak troje ispitanika upotrijebilo uz dativ. Prijedlog *nadohvat* samo bi troje ispitanika upotrijebilo s dativom, a ostali s genitivom. Prijedlog *usuprot* svi bi ispitanici upotrijebili s dativom. Dakle, ti rezultati pokazuju da se *nasuprot*, *usprkos*, *nadomak*, *unatoč* i *usprkos* uglavnom upotrebljavaju s dativom, a *blizu* i *nadohvat* s genitivom.

Tablica 2. Tablični prikaz rezultata ankete provedene među slučajnim ispitanicima

	dativ	genitiv
nasuprot	25	-
nadomak	19	6
usprkos	25	-
unatoč	25	-
blizu	3	22
nadohvat	3	22

usuprot	25	-
---------	----	---

Od ostalih dativnih prijedloga kod D. Raguža se spominju *protiv*, *proti* i *suprot* koji su danas s dativom zastrajali te *prema* koji se slaže i s dativom i s lokativom. (Raguž, 1997: 137) *Hrvatska gramatika* (1997: 279) navode kao prijedloge koji se slažu samo s dativom sljedeće: *k*, *proti*, *nadomak*, *nasuprot*, *unatoč*, *usprkos*, *uprkos*. S. Težak i S. Babić (2003: 294) pobrajaju: *k(a)*, *nasuprot*, *unatoč* i *usprkos*. U gramatici *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika* kaže se kako se samo s dativom slažu *k*, *proti*, *nasuprot* i *usuprot*, dok *protiv*, *spram*, *sprama*, *suprot*, *uprkos*, *usprkos* i *unatoč* idu i s dativom i s genitivom. (2007: 565) U gramatici Josipa Silića i Ive Pranjkovića prijedlozi *k(a)* i *prema* (*naprama*) isključivo su dativni prijedlozi, dok su *nadomak*, *nasuprot* (*usuprot*), *usprkos*, *unatoč* i *protiv* i dativni i genitivni prijedlozi.

Opet vidimo da se autori slažu samo oko jednog prijedloga, a to je prijedlog *k* kojemu takav položaj omogućuje uporaba u izrazima koji znače izrazitu usmjerenost. Izrazi s prijedlogom *k(a)* imaju istaknuto usmjereno značenje te se skoro isključivo upotrebljavaju s alativnim dativom.³ (Palić, 2010: 299)

J. Silić i I. Pranjković kažu da izrazi s tim prijedlogom ponavljaju osnovno značenje dativa, a to je negranična direktivnost, okrenutost prema čemu. (Silić, Pranjković, 2007: 221) Takvi izrazi upotrebljavaju se s glagolima kretanja, a mogu označavati cilj i smjer kretanja.

Potrebno je razlikovati ta dva značenja dativnih izraza (što mnogi jezikoslovci ne čine), a kriterij uz pomoć kojega se razlikuju, kako navodi Vlasta Rišner u radu *Morfosintaktička obilježja dativnih izraza uz glagole kretanja*, jest mogućnost/nemogućnost zamjene prijedloga *k* prijedlogom *prema*: ako je prijedlog *k* zamjenjiv prijedlogom *prema* bez promjene značenja, riječ je o značenju smjera kretanja. Ukoliko prijedlog *k* ne možemo zamijeniti prijedlogom *prema* bez promjene značenja, riječ je o značenju cilja kretanja. Neki glagoli kretanja uz dativne izraze mogu isticati samo jedno od dvaju mjesnih značenja, a nekim se glagolima može izreći oboje.

Primjeri:

³ Izrazi s alativnim dativom oni su izrazi u kojima dativ dolazi uz glagole kretanja i uz glagole upravljenosti koji označavaju zauzimanje kakva položaja jednoga predmeta u pravcu drugoga predmeta.

301. „Sve se glave *podignule k plavoj djevojci* na konju.“ (Zagorka, *PI*, str. 5.) → prijedlog *k* zamjenjiv je prijedlogom *prema*. Dakle, izriče se smjer kretanja vršitelja radnje.

302. „A krvnikova kći Tajana *došuljala se* prošle noći *k osuđenom truplu* i zakopala ga.“ (Zagorka, *PI*, str. 6.) → prijedlog *k* nije zamjenjiv prijedlogom *prema*. Dakle, izriče se cilj.

O tome govore i J. Silić i I. Pranjković te kažu da je prijedlog *k* zamjenjiv prijedlogom *prema* u značenju okrenutosti, usmjerenosti, kretanja prema čemu, što bismo mogli poistovjetiti značenju smjera kretanja, kako kaže V. Rišner. Napominju i da *k* nije zamjenjivo *prema* kad se očekuje realizacija kakva kretanja (ili cilj kretanja, kako kaže V. Rišner), ili se može zamijeniti, ali s promjenom značenja.

2. 2. 1. Dativ cilja podrazumijeva mjesno značenje i uvijek dolazi uz glagole kretanja. Dativ je cilja, uz dativ namjene i usmjerenosti osnovno značenje dativa, što ističe i gramatika S. Težaka i S. Babića. „Dativ je padež namjene (*Ovo poklanjam majci.*) i cilja (*Vraćam se kući.*).“ (Težak, Babić, 2003: 294)

Primjeri iz građe:

303. „Idi svojoj **kući!**“ (Zagorka, *PI*, str. 6.)

304. „A krvnikova kći Tajana *došuljala se* prošle noći *k osuđenom truplu* i zakopala ga.“ (Zagorka, *PI*, str. 6.)

305. „Govori, govori, dobri Dragoša! – vape oni i natiskuju se **k njemu**, osjećajući da od njega izlazi smirenje i zaštita.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.)

306. „Jao! prilazi **krvničkoj kćeri!**“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)

307. „Idem **kući**, a kada moj brat dođe na tvoje vjenčanje, reci mu da me hitno pozvala stara kneginja.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)

308. „Onda **joj** se približi vjerenik, mladić lijepa lica i povede je **k ostalim jahačima.**“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)

309. „Pustite jednog od njih **kući** da donese otkupninu.“ (Zagorka, *PI*, str. 10.)

310. „Ove riječi zaustave Dorju i opet joj bude pred očima magla, ali novi glas privede je **k svijesti.**“ (Zagorka, *PI*, str. 14.)

311. „Tomo prekrsti ruke i polagano pristupi **k njoj**, korak po korak, uživajući u njezinu strahu.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)

312. „Sad ću pustiti vuka **k ovci** – smije se Tomo.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)

313. „Na sredini najednom stane i primakne usne **tkanini** iza koje se nazire glava: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
314. „Stigavši **k njemu**, Blaž ga izvijesti: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 18.)
315. „Mladić je sjeo na klupu, a Tajana se približila **k stolu**.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
316. „Vi ćete izvršiti svoju dužnost i Tajanu još večeras odvesti na Grič **banovoj kćeri**.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
317. „Približavali su se **gradu Griču**.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
318. „Odmah me odvedite **ujaku Matijasu** – naredi vrataru.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
319. „Bio vaš spor kakav mu drago, smiju li vitezovi, ako uistinu služe Bogu, kako ste mi nekoć govorili, napustiti djevojku koja se **k njima** uteče?“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
320. „Dorjo, nesretnice, davao je ušao u tvoju čistu dušu, pod krovom tvoje prijateljice Mirene koja je uzela **k sebi** zloduhom opsjednutu krvnikovu kćer što se dodirnula tijela krivovjerca.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.)
321. „Ići ću sama, ali prije moramo otići **svojem bratu**.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.)
322. „Ujače, brat me čeka pod utvrdom Laške vasi, rekla sam mu da idem **k vama**, svi su me vidjeli kako sam ušla u samostan.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
323. „Sad idem **k bratu** da ne dođe ovamo.“ (Zagorka, *PI*, str. 25.)
324. – Zloduh iz tijela krivovjeraca oteo je čistu djevicu, ponio je nevidljivu kroz zidine i dignuo **k demonima** crnih oblaka koji se skrivaju u njima...“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
325. „Gonite je **k Matijasu**!“ (Zagorka, *PI*, str. 28.)
326. „Njegov sugestivni glas kosi u njihovim srcima strepnju i dozivlje ih **k svijesti**.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.)
327. „Katarino, kad biste mi mogli pokazati put da dođem dolje u tamnicu **k mladom knezu**?“ (Zagorka, *PI*, str. 30.)
328. „Tada priđe **knezu** i uhvati ga za ruke: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 32.)
329. „Naredite da mu dadu okrepu, treba da se osvijesti, da dođe **k sebi**.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
330. „U sobu uđe Henrik s bratom Nikolom i sjedoše **k stolu**.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)

2. 2. 2. Dativ smjera

Primjeri iz građe:

331. „Sve se glave podignule **k plavoj djevojci** na konju.“ (Zagorka, *PI*, str. 5.)
332. „Krvnik – šapću ljudi i ugibaju mu se, a on se okrene **prema djevojci** i vikne (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 6.)

333. „Zatim krene **prema Laškoj vasi**.“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)
334. „Graditelj Kucoti povuče ga **k obali ribnjaka** i reče (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)
335. „Dorja dozove svoju pratilicu i sluge i pojuri **prema glavnoj cesti**.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
336. „Potjerali su konje **prema pratnji**.“ (Zagorka, *PI*, str. 9.)
337. „Sretan vam i veseo put – okrene se **prema povorci** kola na cesti i zategne uzde svome konju uz koji je svezan konj zarobljene djevojke.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)
338. „Ispred toga žara opazi ona crne zidove i kule, a za sobom začu zvuk roga pa još jače potjera konje **prema siluetama** zidina i kula.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
339. „Lijepi Olivero pijan, ali još na nogama, ulazi u sobu i približava se **postelji**.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
340. „On se luđački nasmije i zatetura **prema postelji**: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
341. „Onda je krenuo **k vratima** iza kojih se čulo lupanje i Oliverovo dozivanje.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
342. „Sagne se **k njoj**.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
343. „Tad se ona počne micati i podizati glavu **prema mjesecu** što je izlazio ispod oblaka.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
344. „Svi pođoše **prema cesti**.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
345. „Pustinjač ne odvraća na pitanje, već okrene lice **k djevojci**.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
346. „Podigav **k njemu** tamni pogled, Tajana odgovori ozbiljno: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
347. „Vitezovo lice okrenulo se **k njoj**.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
348. „Ne znam – odgovori, upravivši oči **k nebu**.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
349. „Kucoti se povuče **k vratima** crkve, zastane na pragu, pogleda van, mahne kapom i onda klekne, zadubivši se u molitvu.“ (Zagorka, *PI*, str. 25.)
350. „Poput kipuće bujice sa strmine, pojuri svjetina **k vratima**, derući, rušeći, gazeći, u divljem otimanju i očajnoj borbi da se dokopa izlaza.“ (Zagorka, *PI*, str. 25.)
351. „Oni kod vrata gnječe jedni druge, oni straga izgubili nadu prokrčiti put i dignu oči gore **k propovjednici** gdje stoji svećenik.“ (Zagorka, *PI*, str. 26.)
352. „Gospođe se osvješćuju i pobiru razderane povlake, razjašnjavaju, smiruju se, i onda okreću **prema oltaru, k mladencima**.“ (Zagorka, *PI*, str. 26.)
353. „Nekoliko ljudi posegne **prema njoj**.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.)
354. „Svi nagnuše **k njemu**, privučeni nesvjesnom i djetinjom željom da se sklonu pred nečim nevidljivim, neznanim i strašnim što je razbudilo njihovu maštu i zastrašilo im srce., (Zagorka, *PI*, str. 28.)

355. „Brzo ustane, pođe **k prozoru** i ugleda na čelu povorke Oliverovo lice što je odavalo i odveć jasne tragove probdjevne noćne orgije.“ (Zagorka, *PI*, str. 31.)
356. „Planuvši, zazveči on mamuzama, a ona pođe **k vratima** iza kojih nestade rub njezine ružičaste haljine.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
357. „Mrki sjedobradi muž, u crnoj kneževskoj odori, skoči **k vjereniku**: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 26.)

Dativ uz glagole kretanja može označavati osobu ili predmet koji su cilj kretanja, npr.

358. „**Idi svojoj kući!**“ (Zagorka, *PI*, str. 6.)

gdje je *kuća* cilj kretanja.

Menac spominje glagola kretanja: *ići, doći/dolaziti, žuriti (se), pristupiti/pristupati, prići/prilaziti, vratiti se/vraćati se*. (Menac, 1989: 95) U većini primjera dativa cilja i smjera nalazi se neki od glagola kretanja. Od glagola koje Menac spominje nalazim primjere s *ići, prići, pristupiti* i *doći*. Osim navedenih glagola u primjerima se nalaze: *došuljati se, povesti, privesti, primaknuti, stići, približiti se, odvesti, otići, krenuti, pojuriti, teturati, poći, nagnuti, skočiti*. Najviše je primjera s glagolom *ići*.

Dativ uz glagole kretanja najčešće alternira sa svezom *k* + dativ, iako može i s drugim svezama. Iz navedenih primjera dativa cilja, vidimo da Zagorka uglavnom koristi prijedlog *k* i da se on nalazi u većini primjera. U primjerima dativa cilja nalazimo ga osamnaest puta, a u primjerima dativa smjera šesnaest puta.

U većini je slučajeva jednako u uporabi *k* + dativ kao i besprijedložni dativ (*idem k ocu* i *idem ocu*). Sveza *k* + dativ preporučuje se kad je u dativu osobna zamjenica, a sam dativ kad glagol ima prefiks *pri-*. (Menac, 1989: 95).

Zagorka uvijek koristi prijedlog *k* kad je u dativu osobna zamjenica:

359. „Sagne se **k njoj**.“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
360. „Govori, govori, dobri Dragoša! – vape oni i natiskuju se **k njemu**, osjećajući da od njega izlazi smirenje i zaštita.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.)
361. „Tomo prekrsti ruke i polagano pristupi **k njoj**, korak po korak, uživajući u njezinu strahu.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
362. „Stigavši **k njemu**, Blaž ga izvijesti: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 18.)

363. „Bio vaš spor kakav mu drago, smiju li vitezovi, ako uistinu služe Bogu, kako ste mi nekoć govorili, napustiti djevojku koja se **k njima** uteče?“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
364. „Ujače, brat me čeka pod utvrdom Laške vasi, rekla sam mu da idem **k vama**, svi su me vidjeli kako sam ušla u samostan.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)
365. „Podigav **k njemu** tamni pogled, Tajana odgovori ozbiljno: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
366. „Vitezovo lice okrenulo se **k njoj**.“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
367. „Svi nagnuše **k njemu**, privučeni nesvjesnom i djetinjom željom da se sklonu pred nečim nevidljivim, neznanim i strašnim što je razbudilo njihovu maštu i zastrašilo im srce., (Zagorka, *PI*, str. 28.)

Međutim, nije dosljedna kad je riječ o glagolima s prefiksom *pri-* pa tako nalazimo primjere u kojima se drži navedenoga pravila:

368. „Lijepi Olivero pijan, ali još na nogama, ulazi u sobu i *približava se* **postelji**.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
369. „Jao! *prilazi* **krvničkoj kćeri**!“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)
370. „*Približavali su se* **gradu Griču**.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
371. „Na sredini najednom stane i *primakne* usne **tkanini** iza koje se nazire glava: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
372. „Tada *pride* **knezu** i uhvati ga za ruke: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 32.)

Također nalazimo i primjere gdje navedeno pravilo o prijedlogu *k* ne poštuje:

373. „Ove riječi zaustave Dorju i opet joj bude pred očima magla, ali novi glas *privede* je **k svijesti**.“ (Zagorka, *PI*, str. 14.)
374. „Mladić je sjeo na klupu, a Tajana *se približila* **k stolu**.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)

U sljedećem primjeru imamo i osobnu zamjenicu u dativu i glagol s prefiksom *pri-* gdje vidimo da Zagorka prednost ipak daje uporabi prijedloga *k*:

375. „Tomo prekrsti ruke i polagano *pristupi* **k njoj**, korak po korak, uživajući u njezinu strahu.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)

2. 2. 3. Govoreći o *prijedlogu prema* postavlja se pitanje je li to uopće dativni prijedlog. Ako jest, ide li i uz lokativ? Ako da, kada se upotrebljava uz dativ, a kada uz lokativ? Već je

rečeno da jezikoslovci na ta pitanja daju različite odgovore.⁴ To vidimo već u starijih gramatičara, pa tako Adolfo Veber Tkalčević *prema* smatra dativnim prijedlogom, a nešto kasnije ga Tomo Maretić svrstava u lokativne prijedloge. Veber se pri tom opisu rukovodi formalnim kriterijima, razlikom koja se u dativu i lokativu množine ostvaruje nastavcima, a u jednini pridjevno-zamjeničke sklonidbe završnim samoglasnikom nastavka (današnjim naveskom). Maretić pak preuzima Daničićovo razlikovanje dativa i lokativa prema naglasku, i sam svjestan da taj kriterij nije pouzdan jer se naglasak ne bilježi. (Rišner, 2009)

Što se suvremenih gramatičara tiče, oni taj prijedlog uglavnom svrstavaju ili samo uz lokativ ili uz lokativ i dativ. U gramatici S. Težaka i S. Babića i *Hrvatskoj gramatici* prijedlog *prema* stoji samo uz lokativ, u *Glasovima i oblicima*, Raguževoj gramatici i *Jezičnom savjetniku* stoji i uz dativ i uz lokativ. *Školska gramatika* i gramatika J. Silića i I. Pranjkovića svrstavaju ga samo uz dativ. Kao kriterij za razlikovanje dativnih i lokativnih izraza s prijedlogom *prema* najčešće se smatra značenje te se prijedložni izrazi uz glagole kretanja smatraju dativnim, a oni uz glagole mirovanja lokativnim. Međutim, takav se opis pokazao nedostatnim za razvrstavanje svih prijedložnih padežnih izraza s prijedlogom *prema*. Sanda Ham kaže: „Suvremena naša gramatika nudi kompromisno rješenje – *prema* svrstava i uz dativ i uz lokativ, ali ne navodeći razloge takvom svrstavanju.“ (Ham, 1998: 37) Kada prijedlog *prema* ide uz dativ, a kada uz lokativ, pokašali su obrazložiti *Jezični savjetnik* i Raguževa gramatika, ali iznoseći suprotne stavove. U *Jezičnom savjetniku* stoji: „Prijedlog *prema* upotrebljava se s dativom da bi označio zavisnost o komu/čemu... U toj službi može se zamijeniti prijedlogom *po*... (Barić i dr., 1999: 191) To se odnosi na izricanje **dativa kriterija**. Raguževa gramatika to značenje svrstava uz lokativ pa kaže da kaže da *prema* + lokativ znači „položaj, na suprotnoj strani (vrlo rijetko), usporedbu, okolnost, kriterij (tu je prijedlog *prema* zamjenjiv prijedlogom *po*).“ (Raguž, 1997: 152) D. Raguž priznaje da je teško razlikovati dativ i lokativ s prijedlogom *prema* pa, opisujući značenje prijedložnoga izraza *prema* + dativ, kaže: „Kako su lokativni i dativni oblici, teško je uvijek točno znati kad je *prema* uz dativ, a kada uz lokativ, odnosno kad je padežno oblik uz *prema* dativ, a kada lokativ. Dativni je svakako kad znači smjer ili okrenutost prema nečemu (tj. kad je zamjenjiv s *k*).“ (Raguž, 1997: 138)

Primjer takvog dativa bi bio:

376. „Krvnik – šapću ljudi i ugibaju mu se, a on se *okrene prema djevojci* i vikne (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 6.)

⁴ O tome piše i Vlasta Rišner u radu *Prijedlog prema između dativa i lokativa* (2009)

Takav se smjer označava češće konstrukcijom *u pravcu*, npr: „a on se okrene *u pravcu* djevojke i vikne“.

Dativ će biti s prijedlogom *prema* i u sljedećem primjeru:

377. „Nemaš li samilosti *prema protjeranom stvorenju*, Dorja?“ (Zagorka, *PI*, str. 9.)

tj. kada se pokazuje usmjerenost, okrenutost prema nečemu.

Sve to potvrđuje kako nema pouzdanoga kriterija kojim bismo mogli točno razlučiti kada *prema* ide uz dativ, a kada uz lokativ. Ako već u suvremenome jeziku nemamo pouzdane kriterije (dativ i lokativ imaju sinkretizirane padežne nastavke, iste naglaske, a i značenjski se očito ne mogu točno razgraničiti), mogli bismo se ugledati na hrvatsku jezičnu tradiciju. „Zbog nesinkretiziranih padežnih nastavaka u jeziku je zagrebačke filološke škole moguće u množini razlikovati dativ i lokativ i pomoću padežnih nastavaka, a ne samo pomoću stalnih prijedloga koji su s lokativom. Zahvaljujući toj mogućnosti, prijedlog je *prema* (*prama*) posvema pouzdano moguće svrstati uvijek uz dativ, a nikada uz lokativ.“ (Ham, 1998: 35) Tako A. Veber Tkalčević *prema* smatra dativnim prijedlogom.

I J. Silić i I. Pranjković nude nam uvjerljivu argumentaciju iste teze: da je *prema* dativni prijedlog. Oni napominju da, kako se dativ od lokativa ne razlikuje samim padežnim oblikom, jedina razlika vidljiva je u naglasku vrlo maloga broja imenica. Značenje je nešto sigurniji kriterij razlikovanja. J. Silić i I. Pranjković podsjećaju da kada je riječ o negraničnoj direktivnosti (tj. o kretanju predmeta prema drugomu predmetu kao orijentiru) obično se govori o dativu, a kada je riječ o mirovanju, obično se govori o lokativu. Oni smatraju da taj kriterij nije pouzdan. Naime, iako je *k* isključivo dativni prijedlog i on nekada može označavati mirovanje, npr. „Sjedio je (okrenut) **k šumi**.“, pa ipak nije riječ o lokativu. Naglasak smatraju još manje vjerodostojnim jer je danas u govoru sasvim izjednačen naglasak dativa i lokativa, s tim da je prevladao lokativni naglasak. Uzme li se u obzir da se u današnjem hrvatskom jeziku dativ i lokativ formalno uopće ne razlikuju, oni zaključuju da je *prema* isključivo dativni prijedlog. Dakle, i u slučajevima kada *prema* označava položaj, mjesto pored kakva predmeta ili na suprotnoj strani od njega riječ je o dativu, a ne o lokativu. (Silić, Pranjković, 2007: 221-222)

Prema tomu, *prema* je isključivo dativni prijedlog i uopće nije upitno je li neki izraz u dativu ili u lokativu jer se ti padeži razlikuju po prijedlozima, odnosno lokativni prijedlozi (koji uvijek stoje uz njega) nikad ne mogu biti s dativom.

Prema se koristi u izrazima kada je riječ o okrenutosti, upravljenosti čemu apstraktnomu (u vezi s raspoloženjem, osjećajima, intelektualnim odnosom ili stavom prema čemu i sl.). (Silić, Pranjković, 2007: 221)

Prijedlozi *k* i *prema* rabe se, doduše rijetko, i u izrazima s vremenskim značenjem, u značenju vremena koje se približava vremenskomu odsječku označenomu dativom, npr. „Zaspali smo tek **k jutru**.“ i „**Prema kraju godine** sve su rjeđe navraćali.“ (Silić, Pranjković, 2007: 221)

Prema ili *naprama* rabi se i izrazima s usporednomim značenjem, kojemu je obično svojstvena i nijansa suprotnosti, osobito s brojevima, npr. „Bilo nas je **pet prema dva**.“ ili „Dinamo je pobijedio Rijeku **tri naprama dva**.“ (Silić, Pranjković, 2007: 221)

Izrazi s prijedlogom *prema* u dativu mogu imati i usporedno značenje. Može biti riječ o usporedbi po jednakosti ili nejednakosti: „Našao je djevojku **prema sebi**.“ (Silić, Pranjković, 2007: 222)

Prijedlog *prema* može dolaziti i u izrazima sa značenjem koje se približava „čistomu odnosu“, tj. odnosu koji je svojstven npr. izrazu *s obzirom na*, *u odnosu na* ili se dativom s tim prijedlogom označuje na temelju čega se štogod događa (*dativ kriterija*), npr. „Popis je napravljan **prema mjestu stanovanja**.“ (Silić, Pranjković, 2007: 222)

2. 2. 4. Prijedlozi nadomak, nasuprot, unatoč i usprkos po jezičnoj normi dativni su prijedlozi, iako se vrlo često, protivno zahtjevu jezične norme, slažu i genitivom. Nijedan od tih prijedloga nisam našla u građi pa ću se poslužiti primjerima iz provedene ankete.

Izrazi s prijedlogom **nadomak** znače blizinu cilja: *nadomak Suncu*, *nadomak polufinalu*

Izrazi s prijedlogom **nasuprot** znače suprotan položaj i suprostavljen položaj: *lijeva strana mozga nasuprot desnoj*, *nasuprot zidu*

Prijedlog *nasuprot* sve gramatike spominju uz dativ s tim da D. Raguž i J. Silić i I. Pranjković naglašavaju kako on unatoč normi teži genitivu.

Izrazi s prijedlozima **unatoč** i **usprkos** imaju dopusno-suprotno značenje: *unatoč mjerama štednje, usprkos pobjedi, unatoč i usprkos svemu*

Prijedlog **unatoč** neke gramatike svrstavaju samo uz dativ, a neke i uz dativ i uz genitiv. Samo uz dativ svrstavaju ga gramatika S. Težaka i S. Babića, *Hrvatska gramatika*, *Školska gramatika hrvatskoga jezika* Sande Ham, a svrstava ga i *Jezični savjetnik*. S genitivom i dativom svrstavaju ga *Glasovi i oblici*, Raguževa gramatika te gramatika J. Silića i I. Pranjkovića. Osobno ne bih nikad upotrijebila prijedlog **unatoč** s genitivom, niti sam primjetila da je to uobičajeno, pa ga smatram isključivo dativnim prijedlogom. Sve navedeno za **unatoč** vrijedi i za prijedlog **usprkos**.

Za razliku od tih prijedloga, koji se još uvijek koriste i preporučuju s dativom, prijedlog **protiv** s dativom, ako se i javi, posve je neobičan, npr. „To je učinjeno **protiv izričitoj njegovoj volji**.“

Prijedlog **blizu** nijedna gramatika ne navodi uz dativ, nego uz genitiv. D. Raguž ističe da je to prijedlog koji je danas uz dativ zastario i da se koristi isključivo uz genitiv. Jedino u *Jezičnom savjetniku* stoji kako se komparativ prijedloga *blizu* (*bliže*) javlja uz dativ, ali da prijedlog *blizu* stoji uz genitiv. Raguževa gramatika navodi taj prijedlog uz genitiv, a značenjski ga opisuje ovako: „Prijedlog *blizu* stoji u opreci s priložno-prijedložnom vezom daleko od i označava blizinu...“ (Raguž, 1997: 121) I sama smatram da danas prijedlog *blizu* obično ide uz genitiv, ali se može javiti i uz dativ, što je pokazala i anketa. Izrazi s prijedlogom *blizu* znače položaj, mjesto gdje je nešto u blizini nečega.

3. SINTAKTIČKA ULOGA DATIVA

3. 1. Besprijedložni izraz u dativu

U rečenici se besprijedložni izraz u dativu najčešće pojavljuje kao **objekt** i uvijek je **neizravni objekt** jer službu izravnoga objekta u rečenici imaju samo akuzativ bez prijedloga, slavenski i dijelni genitiv. Objektu mjesto u rečenici otvara predikat, odnosno glagol u predikatu koji imenskoj riječi određuje padež. Prema tomu, izraz u dativu može biti objekt kada glagol u predikatu ima dativnu rekciju. Ipak, prema *Hrvatskoj gramatici* i imenski predikat može otvarati mjesto objektu, što znači da mu mjesto otvaraju i imenske riječi te prilozi. „Osim glagola neizravnog objektu u dativu otvaraju mjesto i druge neke predikatne riječi po značenju slične glagolima.“ (1997: 440) Dijelove rečenice kojima mjesto otvara imenski predikat (odnosno imenice, pridjevi i prilozi kao predikatna imena) neki jezikoslovci nazivaju *dopunama*. „Dopune se prema svojim imenicama i pridjevima odnose kao objekti prema svojem glagolu. Ta je analogija najpotpunija kad je dopunjena imenica ili pridjev predikatno ime.“ (Katičić, 2002: 138) U *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* ne navodi se koji se rečenični dijelovi pojavljuju kao dopune jer se smatraju i sastavnim dijelom riječi koju nadopunjuju, dok gramatika S. Težaka i S. Babića, govoreći o pridjevnim dopunama, navodi kako se one nalaze u službi objekta i priložnih oznaka. (Težak, Babić, 2003: 244) Radoslav Katičić kaže: „Dopuna pripada rečeničnom dijelu koji mu je otvorio mjesto u rečeničnom ustrojstvu, pa se može smatrati sastavnicom toga dijela. Rečenični se dio dakle u širem smislu sastoji od osnovne svoje riječi i njezinih dopuna.“ (Katičić, 2002: 138) Dopune zapravo imaju ulogu samostalnog rečeničnog dijela. U radu će se navesti primjeri koje su objekti i atributi, a zatim istaknuti da se isti primjeri mogu smatrati dopunama.

Besprijedložni dativ osim objekta može biti u službi **atributa, priložne oznake mjesta, predikatnoga imena te vezničke riječi**.

Besprijedložni dativ može biti i **apozicija**, što se neće posebno izdvajati jer ona uvijek dolazi uz imenicu koja ima neku od navedenih uloga u rečenici. Od gramatika koje su rabljene, u Težakovoj i Babićevoj gramatici najpreglednije se opisuje sintaktička uloga dativa prema kojoj besprijedložni dativ u rečenici može biti objekt, atribut, priložna oznaka mjesta te pridjevna dopuna. (Težak, Babić, 2003: 294) L. Hudeček i L. Vukojević kažu da dativ u rečenici može biti dio predikatnog skupa (objekt, priložna oznaka) ili imenski (nekongruentni) atribut, kao „slobodni dativ“. (Hudeček, Vukojević, 2009: 325)

3. 1. 1. Besprijedložnom dativu kao objektu mjesto mogu otvarati glagolski predikat, predikatni proširak te imenski predikat.

a) besprijedložni dativ kao objekt uz glagolski predikat

U većini primjera *dativa namjene i usmjerenosti* dativ je objekt uz glagolski predikat. Navest ću nekoliko primjera:

378. „Krvnik – šapću ljudi i *ugibaju* **mu** *se*, a on se okrene prema djevojci i vikne (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 6.)

379. „Javi se u moj dvorac na Griču – *reče* **joj** mlada banovica – trebam služavku.“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)

380. „**Kome** ćeš *vjerovati* ako ne **njima**?“ (Zagorka, *PI*, str. 8)

381. „*Velim* **ti**, neću ostati u blizini djevojke koja je svojim rukavima dodirnula krivovjerca.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)

382. „Idem kući, a kada moj brat dođe na tvoje vjenčanje, *reci* **mu** da me hitno pozvala stara kneginja.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)

383. „Nizašto na svijetu ne smijem *uskratiti* samilost **nesretnici** bez krova i kruha.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)

384. „Nikad neću promijeniti odluku da **nesretnici** *udijelim* milost.“ (Zagorka, *PI*, str. 9.)

385. „Pregledaj kola – *zapovijedi* vođa **momcima** – nije li lopov štogod sakrio u sijeno.“ (Zagorka, *PI*, str. 9.)

386. „Uzmi novce i život ako si vitez – a to **mi** *svjedoči* tvoja odora – samo ne diraj čast mača mogega grada.“ (Zagorka, *PI*, str. 10.)

387. „Fric, *dajem* **vam** čitav svoj miraz – pustite me.“ (Zagorka, *PI*, str. 11.)

Sličan je slučaj i s *dativom koristi ili štete*:

388. „*Pomoći* ću **vam**.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)

389. „Kneginjice, **vama** *služi* lukavstvo kao meni mač.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)

390. „Veli da tako **samotnom stvorenju** ovo može *poslužiti* u obrani.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)

390. „Zatim uzme *pomagati* **Dorji** pri odijevanju.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)

391. „Vidiš kako **ti** *se podruguje*: pozvala te na red i *nije* **ti** *dopustila* da tučeš djevojku.“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)

392. „Budala sam bio, a vi ste **mi se rugali**.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
393. „Eh, sad se, eto, *rugam* ja **vama**.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
394. „Uzet ćemo sjekire što smo ih *oteli* **onim trgovcima** i njima iskopati jamu.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
395. „On sagleda svu pogibelj koja **mu prijeti** ako Dorja počne o tome pripovijedati drugima.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.)
396. „Matijas razabere kakvo **mu je zaprijetilo** zlo.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.)

b) besprijedložni dativ kao objekt uz predikatni proširak

Navodim nekoliko primjera *dativa namjene i usmjerenosti*:

397. „Neko je vrijeme šutjela, a onda će, *spočitavajući* **mu**: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
398. „Pred Tomom sam utekla u tvrđavu vitezova hospitalaca u Čičama – govori ona, *gledajući* **ujaku** čvrsto u oči.“ (Zagorka, *PI*, str. 22.)
399. „Rekoh mu da ću odmah doći – odgovori djevojka, *čudeći se* sama **odlučnosti** kojom je izrekla laž.“ (Zagorka, *PI*, str. 24.)

Predikatni proširak također može otvarati mjesto dativu kao neizravnom objektu. Predikatni je proširak zapravo u dubinskoj predikat sam, što možemo vidjeti učinimo li preobliku predikatnoga proširivanja. Na posljednjem navedenom primjeru pokazat će se kako se druga dubinska rečenica uklopila u prvu tvoreći površinsku rečenicu.

1. Rekoh mu da ću odmah doći – odgovori djevojka.
2. Čudi se sama odlučnosti kojom je izrekla laž.

Kako je glagol u predikatu druge dubinske rečenice u prezentu, osobni se glagolski oblik mijenja u glagolski prilog sadašnji (*čudi se* – *čudeći se*).

c) besprijedložni dativ kao objekt uz imenski predikat

U sljedećim primjerima dativu kao objektu mjesto otvaraju pridjevi i prilozi kao predikatno ime u imenskom predikatu, a Raguž ih naziva *dopunama pridjevima i prilogima*.

400. „Ne rekoh li da bi **mi bilo draže**, mnogo draže, kad biste pristali dobrovoljno.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
401. „*Nisam* **vam mrzak**, mirisna ljubice? – šapne on.“ (Zagorka, *PI*, str. 12.)
402. „On i pustinjač Dragoša *bili su* **mi dobri**.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)

403. „Ne gledajte mjesec, knjeginjice, ja *sam vam bliže*.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
404. „Robili ste na moje oči, zao vas glas prati; svejedno, lagala bih kad bih rekla da *ste mi mrski*...“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
405. „Dakle, priznajete da *sam vam* ipak *manje ogavan* od njega?“ (Zagorka, *PI*, str. 16.)
406. „Tko *vam je draži*?“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
407. „Obojica *ste mi podjednako odvratni*, prokletnici.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
408. „Braćo moja,- reče Dragoša – *budite joj dobri*.“ (Zagorka, *PI*, str. 29.)

Primjeri *dativa namjene i usmjerenosti i koristi ili štete*:

409. „Neka *ti je* i tvoj novac!“ (Zagorka, *PI*, str. 10.)
410. „U posjetu *sam svojem drugu* – dopusti mi da prespavam pod zlatnim resama ovoga kreveta.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
411. „Ljudi dragi, ne smatrajte rad nevoljom, to *je* utjeha *duši*, a *vašem životu* uvjet.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
412. „Eto, popravljam ljudima obuću i to *mi je* dosta za život, a kad radim – uvijek pjevam.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
413. „Reci što *ti je bio* taj mladić?“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
414. „Što *ti je*?“ (Zagorka, *PI*, str. 21.)
415. „*Bio je prema njoj* dobar i nježan, ali tko zna što mu je u duši?“ (Zagorka, *PI*, str. 30.)
416. „Gospođice, moja odanost *prema vama* tako *je* velika kao što *je bila prema mojoj mladoj nesretnoj gospodarici*.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)

Najviše je primjera među *posvojnim dativom*:

417. „Tanke usne *su mu* nasmijane, a svijetloplave oči, okružene crnim kolobarima, jedini su vidljivi žig stradanja.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
418. „Neka *su vam* duše uvijek mirne, vedre – razlaže im on i odgovara na svačije pitanje, utješi svačiju žalost i ljudi se oko njegove kolibice vraćaju mirni, vedri, kao očarani njegovom naukom.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
419. „On *mi je* umjesto pokojnih roditelja – reče ona.“ (Zagorka, *PI*, str. 23.)
420. „Lice *joj je* ljiljan, a oči potočnice – šapću ljudi.“ (Zagorka, *PI*, str. 25.)
421. „Pitajte izroda koji *mi je* do ovoga časa *bio* sin.“ (Zagorka, *PI*, str. 27.)
422. „Srca *su vam* puna strepnje.“ (Zagorka, *PI*, str. 28.)
423. „Joakim bi me istjerao kad vas ne bih poštene njegovala, a njegova *mi je* služba jedino utočište otkako sam izgubila sina.“ (Zagorka, *PI*, str. 29.) (*moje utočište*)

424. „Oči *su* **joj** tako pametne – šapne Dorja Katarini – a ipak velite da je neuka.“ (Zagorka, *PI*, str. 31.) (*njezine oči*)
425. „Hoću da mislim, puna **mi** je glava, dopustite da odem.“ (Zagorka, *PI*, str. 31.) (*moja glava*)
426. „Gospodine kneže, gdje **vam** je očinsko srce? – vikne Dorja u uđe u tamnicu.“ (Zagorka, *PI*, str. 32.)

Iako u građi nije pronađen prikladan primjer, besprijedložni dativ može biti i objekt uz predikatni infinitiv u značenju vršitelja. „Kad je predikat infinitiv sa sponom, uza nj može stajati objekt u dativu koji označuje vršitelja radnje.“ (Barić i dr., 1997: 440) O takvom dativu već je ranije bilo govora. Ranije je nazvan *dativom vršiteljem* kako bi se ukazalo na razliku subjekta kao sintaktičke i vršitelja kao semantičke uloge. U rečenici se obje uloge mogu podudarati tako da je subjekt ujedni i vršitelj, ali i ne moraju.

Dativ vršitelj koji izriče želju (npr. *Jede mi se čokolada.*) sintaktički je objekt, a može se čak smatrati i priložnom oznakom vršitelja.

3. 1. 2. Besprijedložni dativ kao atribut

Jedno od najčešćih značenja atributa je *posvojni dativ* o kojem je već prije rečeno i navedeni primjeri. „Predikat s posvojnim dativom može se preoblikom atribucije uvrstiti u drugu rečenicu i tada imenica u toj rečenici dobiva imenički atribut u dativu, po značenju vrlo blizak posvojnem genitvu.“ (Katičić, 2002: 466)

Pogledajmo kako je nastao primjer „Strah **vam** je iskvario ukus.““ (Zagorka, *PI*, str. 15.).

1. Strah je iskvario ukus.
2. Strah je vama.

U drugoj se dubinskoj rečenici ispuštaju subjekt (koji je isti kao u prvoj rečenici) i spona, a leksički se dio predikata uvrštava u prvu rečenicu uz subjekt kao nesročni atribut.

Dativ koji je u rečenici atribut nije uvijek posvojni pridjev. On može imati različita značenja, ovisno o značenju imenice uz koju stoji, što će pokazati sljedeći primjeri. D. Raguž ne navodi slične primjere i spominje samo dopunu pridjevima i priložima, ali ne i imenicama. Sljedeći se primjeri, koji semantički pripadaju *dativu namjene i usmjerenosti* te *koristi ili štete*, sintaktički mogu smatrati (imenskim) dopunama.

427. „Nizašto na svijetu ne smijem uskratiti *samilost* **nesretnici** bez krova i kruha.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
428. „Gori krijes u *počast* **vama**.“ (Zagorka, *PI*, str. 13.)
429. „Ljudi dragi, ne smatrajte rad nevoljom, to je *utjeha* **duši**, a **vašem životu uvjet**.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
430. „Kneže, skinite ga i dopustite meni da ganem *srce* **vjereniku** svoje prijateljice.“ (Zagorka, *PI*, str. 32.)
431. „Gospođice, moja *odanost* **prema vama** tako je velika kao što je bila **prema mojoj mladoj nesretnoj gospodarici**.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)
432. „Otpašite mu tubastu nožetinu s njegova pojasa, neka njime naše žene doma sijeku *glave* **puranima**.“ (Zagorka, *PI*, str. 10.)
433. „Iza njega stoji Tomo, iskesi se *u lice* **očajnoj kneginjici** i upućuje: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 14.)

Navedeni su primjeri također nastali preoblikom atribucije. To će se vidjeti na prvom primjeru („...ne smijem uskratiti samilost nesretnici...“) koji je nastao iz dviju dubinskih rečenica:

1. Ne smijem uskratiti samilost.
2. Samilost je nesretnici.

3. 1. 3. Besprijedložni dativ kao priložna oznaka mjesta

Izdvajam neke od primjera *dativa cilja* i *smjera*:

434. „Idi svojoj **kući**!“ (Zagorka, *PI*, str. 6.)
435. „Idem **kući**, a kada moj brat dođe na tvoje vjenčanje, reci mu da me hitno pozvala stara kneginja.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
436. „Pustite jednog od njih **kući** da donese otkupninu.“ (Zagorka, *PI*, str. 10.)
437. Približavali su se **gradu Griču**.“ (Zagorka, *PI*, str. 20.)
438. „Lijepi Olivero pijan, ali još na nogama, ulazi u sobu i približava se **postelji**.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)

3. 1. 4. Besprijedložni dativ kao predikatno ime

Rijetki su primjeri koji potvrđuju postojanje dativa kao predikatnoga imena. Razlog je tomu vjerojatno taj što se rijetko upotrebljava, a i kad se upotrebljava, to je najčešće u razgovornom jeziku. Institutova gramatika navodi nekoliko primjera u kojima je predikatno ime padežni izraz u dativu, npr. „Ta je knjiga **tvomu bratu**.“ (1979: 319) Takav je padežni izraz najčešće zamjenjiv prijedložnim izrazom za + akuzativ pa također možemo reći: „Ta je knjiga za tvoga brata.“ Po značenju bi takav dativ pripadao *dativu namjene (i usmjerenosti)*.

U gradi se nalazi primjer:

439. „...to je utjeha **duši**, a **vašem životu** uvjet.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.),

iako smatram da je tu dativ primarno u službi atributa. Ipak, rečenica je zamjenjiva rečenicom:

„To je utjeha za dušu, a za vaš život uvjet.“

Drugi je primjer:

440. „Bio je vjeran prijatelj moga brata, a **meni** pobratim.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)

Druga je surečenica zamjenjiva izrazom „za mene pobratim“.

3. 1. 5. Odnosna zamjenica u dativu kao veznička riječ

Odnosna zamjenica *koji (koja, koje)* u dativu može u rečenici imati ulogu povezivanja zavisno složenih rečenica. Tada preuzima ulogu veznika i postaje veznička riječ (veznici i vezničke riječi nemaju ulogu rečeničnog dijela, nego imaju ulogu povezivanja rečenica!). Ona se javlja samo u odnosnim atributnim rečenicama. „Ako se u dvije ishodišne rečenice nađe ista imenica u istom broju i ako se njezin sadržaj odnosi na isti predmet, može se jedna od njih uvrstiti u drugu kao odnosna rečenica. Ona se onda odnosom atribucije pridružuje onoj imenici u glavnoj rečenici i dopunjuje tako njezin sadržaj.“ (Katičić, 2002: 193) Imenica koja stoji u glavnoj rečenici zamjenjuje se u zavisnoj rečenici odnosnom zamjenicom *koji (koja, koje)* s kojom se slaže u rodu i broju. „Padež odnosne zamjenice koja povezuje zavisnu rečenicu s glavnom ovisi o padežu imenice koju ta zamjenica zamjenjuje. Padež, pak, te imenice ovisi o njezinu sintaktičkom položaju u rečenici...“ (Znika, 1994: 106)

Takav se izraz u dativu značenjski može odrediti kao *veznički dativ* ili kao *odnosni dativ*. Takav dativ gramatike ne spominju.

S obzirom na to da u građi nije nađen prikladan primjer, navest će se primjer iz *Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika*:

„Svratio sam k prijatelju **kojemu** pripada kuća.“ (1979: 397)

Na tom će se primjeru objasniti sve rečeno. Zavisno složena rečenica nastala je preoblikom od dviju dubinskih rečenica:

1. Svratio sam k prijatelju.
2. Kuća pripada prijatelju.

Prvi je uvjet nastanka atributne odnosne rečenice da se iste imenice nalaze u objema dubinskim rečenicama (odnosno da imaju isto značenje), a on je ostvaren jer se u objema rečenicama nalazi imenica *prijatelj*. Zatim je uvjet slaganje imenice u prvoj dubinksoj rečenici (*prijatelj*) sa zamjenicom *koji* (*koja*, *koje*) u rodu i broju, dakle odnosna zamjenica mora biti u jednini muškoga roda. Treći je uvjet da odnosna zamjenica stoji u padežu u kojem je imenica druge dubinske rečenice, a koju odnosna zamjenica zamjenjuje (*k prijatelju/kojemu*). Takvim se postupkom dobivaju atributne odnosne rečenice.

Veznička riječ može biti i prijedložni dativ, primjerice *Dolazi djevojka prema kojoj si dobar*. (razg.), ali ni takav primjer nisam pronašla u građi.

3. 2. Prijedložni izraz u dativu

Već je ranije rečeno koji to prijedlozi idu uz dativ te se detaljnije opisani. U primjerima koji su pronađeni Zagorka koristi samo *k* i *prema*.

Prema sintaktičkoj ulozi prijedložni dativ može biti **priložna oznaka mjesta**, **dopuštanja** i **kriterija**, **objekt**, **atribut** te **predikatno ime**. Prijedložni dativ, kao i besprijedložni, može biti i **apozicija**, ali se ona neće posebno izdvajati jer se javlja uz imenicu koja ima neku od navedenih uloga u rečenici. Prijedložni dativ može imati i ulogu vezničke riječi. Gramatika S. Težaka i S. Babića također navodi sintraktičku ulogu besprijedložnoga dativa te ističe da u rečenici može biti priložna oznaka mjesta i dopuštanja. (Težak, Babić, 2003: 295)

3. 2. 1. Prijedložni je izraz u dativu sintaktički najčešće **priložna oznaka**. On u rečenici može imati ulogu priložne oznake mjesta, dopuštanja i kriterija.

a) prijedložni dativ kao priložna oznaka mjesta

Primjeri dativa s prijedlozima *k* i *prema* znače *cilj* i *smjer* (izrazi s prijedlogom *k* mogu značiti i *cilj* i *smjer*, a oni s prijedlogom *prema* samo *smjer*), a to je mjesno značenje pa bismo ih mogli nazvati i ***mjesnim dativom***.

Neki od primjera prijedložnog dativa *cilja* i *smjera* jesu:

441. „Kucoti se povuče **k vratima** crkve, zastane na pragu, pogleda van, mahne kapom i onda klekne, zadubivši se u molitvu.“ (Zagorka, *PI*, str. 25.)
442. „Onda je krenuo **k vratima** iza kojih se čulo lupanje i Oliverovo dozivanje.“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
443. „Graditelj Kucoti povuče ga **k obali ribnjaka** i reče (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)
444. „Mladić je sjeo na klupu, a Tajana se približila **k stolu**.“ (Zagorka, *PI*, str. 19.)
445. „U sobu uđe Henrik s bratom Nikolom i sjedoše **k stolu**.“ (Zagorka, *PI*, str. 33.)
446. „Zatim krene **prema Laškoj vasi**.“ (Zagorka, *PI*, str. 7.)
447. „Dorja dozove svoju pratilicu i sluge i pojuri **prema glavnoj cesti**.“ (Zagorka, *PI*, str. 8.)
448. „On se luđački nasmije i zatetura **prema postelji**: (...)“ (Zagorka, *PI*, str. 15.)
449. „Svi pođoše **prema cesti**.“ (Zagorka, *PI*, str. 17.)
450. „Gospođe se osvješćuju i pobiru razderane povlake, razjašnjavaju, smiruju se, i onda okreću **prema oltaru, k mladencima**.“ (Zagorka, *PI*, str. 26.)

Osim izraza s ovim prijedlozima mjesno značenje imaju i izrazi s prijedlozima *nadomak* i *nasuprot*. Dativ s prijedlogom *nadomak* znači blizinu cilja, a onaj s prijedlogom *nasuprot* znači suprotan položaj (***dativ suprotnoga položaja***).

b) prijedložni dativ kao priložna oznaka dopuštanja

Kada se u rečenici uz izraz u dativu nađu prijedlozi *unatoč* ili *usprkos*, takav izraz ima dopusno značenje i uvijek je u rečenici priložna oznaka dopuštanja. „Priložna oznaka dopuštanja označuje da je radnji postavljena kakva smetnja usprkos kojoj se radnja ipak ostvaruje.“ (Ham, 2002: 126) Takav bismo dativ prema značenjskom određenju mogli nazvati ***dopusnim dativom***. Kako u građi nisu pronađeni primjeri, navode se oni iz gramatike S. Težaka i S. Babića: „**Usprkos svemu** mi smo pobijedili.“

„Unatoč svim zabranama i kaznama upotreba duhana sve se više širila.“ (Težak, Babić, 2003: 295)

c) prijedložni dativ kao priložna oznaka kriterija

Iako se postojanje priložne oznake kriterija ne spominje u gramatikama, ona se može odrediti. Osnovna je uloga priložne oznake izricanje okolnosti predikatne radnje, a kod takve se priložne oznake predikatna radnja vrši prema nekom (nečijem) stavu ili kriteriju. Takav se dativ semantički može odrediti kao **dativ kriterija**. Takav je izraz zamjenjiv prijedložnim izrazom *po* + lokativ (lokativ kriterija). To se značenje dativa ne nalazi u gramatikama. D. Raguž prijedlog *prema* koji se pojavljuje u značenju kriterija svrstava uz lokativ, a ne uz dativ.

Kako nije pronađen primjer u građi, navodi se primjer iz gramatike J. Silića i I. Pranjkovića: „Popis je napravljan **prema mjestu stanovanja**.“

3. 2. 2. Prijedložni dativ kao atribut

Sljedeći su primjeri svrstani u *dativ namjene i usmjerenosti* (koji izriče kakav odnos prema komu ili čemu). Mogu se smatrati i (imenskim) dopunama.

451. „Nemaš li *samilosti* **prema protjeranom stvorenju**, Dorja?“ (Zagorka, *PI*, str. 9.)

452. „Gospođice, moja *odanost* **prema vama** tako je velika kao što je bila (*odanost*) **prema mojoj mladoj nesretnoj gospodarici**.“ (Zagorka, *PI*, str. 34.)

I kod prijedložnoga dativa pokazat ćemo preobliku atribucije pomoću prvoga primjera:

1. Nemaš li samilosti, Dorja?
2. Samislost je prema protjeranom stvorenju.

3. 2. 3. Prijedložni dativ kao objekt

Sljedeći primjer može se smatrati i *pridjevnom dopunom* (prema Raguževoj gramatici), ali ga značenjski možemo smatrati i *dativom namjene i usmjerenosti*.

453. „Bio je **prema njoj** dobar i nježan, ali tko zna što mu je u duši?“ (Zagorka, *PI*, str. 30.)

3. 2. 4. Prijedložni dativ kao predikatno ime

I prijedložni dativ može se pojaviti kao predikatno ime, ali nešto rjeđe. Kako nije pronađen primjer u građi, navodi se onaj iz *Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika*: „Kazalište je **nasuprot drvoredu**.“ (1979: 319)

4. ZAKLJUČAK

Rad je podijeljen na dvije veće cjeline. U prvoj je predmet bavljenja semantička uloga dativa, a u drugoj njegova sintaktičkom ulogom. Svaku od tih cjelina podijelila sam na dva veća dijela: prijedložni i besprijedložni dativ.

Iako su gramatike i jezikoslovci neujednačeni, ipak bismo mogli nabrojati nekoliko značenja dativa. Osim onih uobičajenih u gramatikama, *namjena*, *usmjerenost*, *smjer* i *cilj*, preko onih koji se nešto rjeđe spominju kao *dativ koristi ili štete*, *posvojni dativ*, *etički dativ*, *dativ zakletve*, sve do onih koji se ne spominju ili se bar ne imenuju kao što su: *dativ vršitelj* (*subjektni dativ*), *dativ sličnosti*, *dativ kriterija*, *mjesni dativ*, *dopusni dativ*, *dativ suprotnog položaja*, *odnosni* (*veznički*) *dativ*. U građi se vidi da je najbrojniji dativ namjene i usmjerenosti, zatim dativ koristi i štete, potom slijede dativ cilja i dativ smjera i posvojni dativ, dok su ostali nešto rjeđi. Bitno je napomenuti da isti primjer može imati više značenja, odnosno da jedno značenje ne isključuje druga.

Od tih bi značenja besprijedložnom dativu pripadali: dativ namjene i usmjerenosti, dativ koristi ili štete, dativ sličnosti, dativ vršitelj, posvojni dativ, etički dativ, dativ zakletve, odnosni (veznički) dativ i dativ cilja. Prijedložnome dativu pripadali bi: dativ cilja, dativ smjera, dativ suprotnog položaja (jednim imenom mjesni dativ), dativ kriterija, dopusni dativ, odnosni (veznički) dativ.

Što se uloge u rečenici tiče, besprijedložni dativ najčešće se pojavljuje kao neizravni objekt (uz glagolski predikat, imenski predikat i predikatni proširak). Također može imati ulogu atributa, apozicije, priložne oznake mjesta, a može se pojaviti i kao predikatno ime (što je najrjeđe i uobičajeno za razgovorni stil). Gramatika S. Težaka i S. Babića (koja posebno navodi što sve dativ u rečenici može biti) navodi da dativ bez prijedloga može biti objekt, atribut, priložna oznaka mjesta te pridjevna dopuna.

Prijedložni je dativ u rečenici najčešće priložna oznaka. Može biti u službi priložne oznake mjesta te priložne oznake dopuštanja i kriterija (koju gramatike doduše ne spominju; možemo je smatrati priložnom oznakom načina, ali je možemo i posebno izdvojiti). Osim priložne oznake, prijedložni dativ rjeđe može biti u službi atributa, apozicije, neizravnoga objekta te predikatnoga imena. U gramatici S. Težaka i S. Babića stoji da je prijedložni izraz u dativu u službi priložne oznake mjesta i dopuštanja. I besprijedložni i prijedložni dativ u rečenici mogu imati ulogu vezničke riječi.

Što se dativnih prijedloga tiče, u građi su pronađeni primjeri samo s *k* i *prema* i ta su dva prijedloga, zaključeno je, nedvojbeno dativna. Prijedlog *k* javlja se uz dativ cilja i smjera. *Prema*

se javlja uz dativ smjera, dativ kriterija, dativ namjene i usmjerenosti (moguće i uz dativ koristi ili štete). Iako ostali prijedlozi u građi nisu pronađeni, prema primjerima iz gramatika može se zaključiti da prijedlog *nasuprot* signalizira dativ suprotnoga položaja, a *unatoč* i *usprkos* dopusni dativ.

Dakle, može se zaključiti da je osnovno značenje dativa namjena i usmjerenost te cilj i smjer (mjesni dativ), što potvrđuju i gramatike. U rečenici dativ može imati ulogu svih rečeničnih dijelova, osim subjekta. Treba još jednom napomenuti da je besprijedložni dativ u rečenici najčešće neizravni objekt, dok je prijedložni dativ uglavnom priložna oznaka.

5. PRILOZI

PRILOG 1.

ANKETA PROVEDENA MEĐU STUDENTICAMA HRVATSKOGA JEZIKA 2012. GODINE

Koji biste padež upotrijebili u sljedećim primjerima: genitiv ili dativ? Zaokružite odgovor koji biste upotrijebili. Što mislite da je ispravno? Označite kvačicom odgovor za koji smatrate da je točan.

- a) Lijeva strana mozga nasuprot desnoj
- b) Lijeva strana mozga nasuprot desne

- a) Nadomak Sunca
- b) Nadomak Suncu

- a) Usprkos pobjedi
- b) Usprkos pobjede

- a) Unatoč mjerama štednje
- b) Unatoč mjera štednje

- a) Roma blizu velikog pojačanja
- b) Roma blizu velikom pojačanju

- a) Nadohvat ruke
- b) Nadohvat ruci

- a) Usuprot svemu
- b) Usuprot svega

PRILOG 2.

ANKETA PROVEDENA MEĐU SLUČAJNIM GRAĐANIMA 2013. GODINE

- 1) **Nasuprot** _____ (zid)
- 2) Olympiacos i Real **nadomak** _____ (polufinale)
- 3) **Usprkos** _____ (roditelji)
- 4) **Unatoč** _____ (nevrijeme)
- 5) Karabatić je **blizu** _____ (prelazak) u Barcelonu
- 6) Finale kupa nam je **nadohvat** _____ (ruka)
- 7) **Usuprot** _____ (sve)

6. LITERATURA

- BABIĆ, Stjepan/ BROZOVIĆ, Dalibor/ ŠKARIĆ, Ivo/ TEŽAK, Stjepko, 2007., *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb
- BARIĆ, Eugenija/ LONČARIĆ, Mijo/ MALIĆ, Dragica/ PAVEŠIĆ, Slavko/ PETI, Mirko/ ZEČEVIĆ, Vesna/ ZNIKA, Marija, 1995., *Hrvatska gramatika*, Zavod za hrvatski jezik – Školska knjiga, Zagreb
- BARIĆ, Eugenija i dr., 1999., *Hrvatski jezični savjetnik*, Školske novine, Zagreb
- BARIĆ, Eugenija/ LONČARIĆ, Mijo/ MALIĆ, Dragica/ PAVEŠIĆ, Slavko/ PETI, Mirko/ ZEČEVIĆ, Vesna/ ZNIKA, Marija, 1979., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku – Školska knjiga, Zagreb
- HAM, Sanda, 1998., *Jezik zagrebačke filološke škole*, Matica hrvatska, Osijek
- HAM, Sanda, 2002., *Školska gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb
- HUDEČEK, Lana, VUKOJEVIĆ, Luka, 2009., *Funkcionalnostilska raslojenost sredstava za izricanje posvojnosti u hrvatskome standardnom jeziku i njihov normativni status*, Jezični varijeteti i nacionalni identiteti, Disput, Zagreb, str. 321-346
- KATIČIĆ, Radoslav, 2002., *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Zagreb
- MENAC, Antica, 1989., *Upotreba i značenja padeža bez prijedloga u suvremenom ruskom i hrvatskom književnom jeziku*, Rad JAZU, knj. 427, Zagreb, str. 92-102
- PALIĆ, Ismail, 2010., *Dativ u bosanskome jeziku*, Bookline, Sarajevo
- RAGUŽ, Dragutin, 1997., *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb
- RIŠNER, Vlasta, 2006., *Iz jezične prošlosti i sadašnjosti*, Matica hrvatska, Osijek
- RIŠNER, Vlasta, 2003., *Morfosintaktička obilježja dativnih izraza uz glagole kretanja*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 29, Zagreb, str. 259-273
- RIŠNER, Vlasta, 2009., *Prijedlog prema između dativa i lokativa*, Jezični varijeteti i nacionalni identiteti, Disput, Zagreb, str. 357-375
- SILIĆ, Josip, PRANJKOVIĆ, Ivo, 2007., *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb
- TEŽAK, Stjepko/ BABIĆ, Stjepan, 2003., *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb
- ZNIKA, Marija, 1994., *Atributne odnosne rečenice*, Jezik, god. 41., br. 4., Zagreb

GRAĐA:

- JURIĆ-ZAGORKA, Marija, 1986., *Plameni inkvizitori*, ITRO August Cesarec, Zagreb